

II RIIGIKOGU

9. istungjärk. **Protokoll nr. 277 (25).**

1925. a.

Koosolek 17. novembril 1925. a. kell 5 p. 1.

Kokku on tulnud 85 Riigikogu liiget.

Valitsuse loosis: Riigivanem **J. Jaakson**, kohtuminister **R. Gabrel**, töö-koolekandeminister **Chr. Kaarna**, siseminister **K. Einbund**, sõjaminister **J. Soots**, välisminister **A. Birk**, teedeminister **K. Virma**, põllutööminister **A. Kerem**.

Päevakord:

1. Seadus Eesti ja Rootsi vahelise lepituskonventsiooni kinnitamise kohta — II lugemisel.
2. Eesti ja Norra vahelise kaubandusliku kokkuleppe kinnitamise seadus — II lugemisel.
3. Eesti ja Hollandi vahelise kaubalepingu kinnitamise seadus — II lugemisel.
4. Riigi metsatööstuse põhimäärus — II lugemisel.
5. Riigi metsatööstuse põhimäärus — raahasjanduse komisjoni ettepanek.
6. Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaa-de korraldusseadus — I lugemisel.
7. Põlise tarvitamise ja eluaseme seadus— maakomisjoni ettepanek.
8. Kogukondade ja asutuste rendimaa-de korraldusseadus — maakomisjoni ettepanek.
9. Riigi turbatööstuse põhimäärused — I lugemisel.
10. Üüriseaduse muutmise ja ärakaotamise seadus — üüriseaduse komisjoni ettepanek.
11. Üüriseaduse muutmise seaduseelnõu — üüriseaduse komisjoni ettepanek.
12. Riigikogu poolt 2. detsembril 1921. a. vastuvõetud üüriseaduse muutmise seaduseelnõu — üüriseaduse komisjoni ettepanek.
13. Põllutöölise tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.
14. Veeühisuste seadus — III lugemisel.
15. Maaparanduse laenufondi seadus — III lugemisel.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretääri kohal sekretäär **J. Holberg**.

Koosolek algab kell 5.10 min.

1. Päevakorra täiendamine.

Juhataja **A. Rei**: Avan Riigikogu koosoleku. Päevakorra muutmiseks ja täiendamiseks on tulnud kirjalik ettepanek rkl. Penno poolt, päevakorda esimeseks punktiks võtta komisjonide täiendavad valimised. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Päevakord on kindlaks määratud.

Enne päevakorra juurde asumist on sõna sekretääril teadaande korras.

2. Teadaandmine komisjoni antud seaduseelnõu kohta.

Sekretäär **J. Holberg**: Tshekiseadus on antud üldkomisjoni.

3. Komisjonide täiendavad valimised.

Juhataja **A. Rei**: Selle päevakorra-punkti kohta on tulnud rkl. Laretei poolt järgmine ettepanek: „Asunikude, riigirentnikkude ja väikepõllupidajate Riigikogu rühma nimel teen ettepaneku: riikliku maatagavara loomiseks võõrandatud maade eest tasumaksmise seaduse komisjoni rkl. Köster'i asemele valida rkl. Penno.“ (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on rkl. Penno tähendatud komisjoni valitud.

4. Eesti ja Rootsi vahelise lepituskonventsiooni kinnitamise seadus — II lugemisel.

Väliskomisjoni aruandja **A. Anderkopp** kannab ette ja eraldi hääletamisel võetakse vastu nähtava enamusega seaduseelnõu pealkiri, §§ 1 ja 2.

Seadus

Eesti ja Rootsi vahelise lepituskonventsiooni kinnitamise kohta.

§ 1. Eesti ja Rootsi vaheline lepituskonventsioon, mis alla kirjutatud Tallinnas 29. mail 1925. a., tunnustatakse kinnitatuks.

§ 2. Konventsiooni prantsuskeelne tekst eestikeelse tõlkega avaldatakse ühes käesoleva seadusega.

5. Eesti ja Norra vahelise kaubandusliku

Väliskomisjoni aruandja **H. Laretei** kannab ette ja eraldi

kokkuleppe kinnitamise seadus — II lugemisel. hääletamisel võetakse vastu nähtava enamusega seaduseelnõu pealkiri, §§ 1 ja 2.

Eesti ja Norra vahelise kaubandusliku kokkuleppe kinnitamise seadus.

§ 1. Eesti ja Norra vaheline kaubanduslik kokkulepe, mis sõlmitud nootede vahetuse teel Tallinnas 29. augustil 1925., tunnustatakse kinnitatuks.

§ 2. Kokkuleppe nootede prantsuskeelne algtekst eestikeelse tõlkega avaldatakse ühes käesoleva seadusega.

6. Eesti ja Hollandi vahelise kaubalepingu kinnitamise seadus — II lugemisel. Väliskomisjoni aruandja **H. Laretei** kannab ette ja eraldi hääletamisel võetakse vastu nähtava enamusega seaduseelnõu pealkiri, §§ 1 ja 2.

Eesti ja Hollandi vahelise kaubalepingu kinnitamise seadus.

§ 1. Eesti ja Hollandi vahel 22. juulil 1924. a. allakirjutatud kaubaleping tunnustatakse kinnitatuks.

§ 2. Lepingu tekst eestikeelse tõlkega avaldatakse ühes käesoleva seadusega.

7. Riigi metsatööstuse põhimäärus — II lugemisel. Rahaasjanduse komisjoni aruandja **K. Tonkman** kannab ette ja eraldi hääletamisel võetakse vastu nähtava enamusega §§ 29 ja 30.

§ 29. Riigi metsatööstuse tegevusaasta tulude ülejääk kantakse peale aruande kinnitamist riigi sissetulekuks.

§ 30. Riigi metsatööstuse tegevus lõpetatakse seadusandlikul teel, kusjuures selle likvideerimise kord kindlaks määratakse.

8. Riigi metsatööstuse põhimäärus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek. Rahaasjanduse komisjoni aruandja **K. Tonkman**: Rahaasjanduse komisjon teeb ettepaneku arutamisel ära võtta Vabariigi Valitsuse poolt esitatud seaduseelnõu 13. oktoobrist 1923. a., mis materjaaliks tarvitati käesoleva riigi metsatööstuse põhimääruse väljatöötamisel, mis praegu Riigikogu poolt II lugemisel vastu võeti.

Juhataja **A. Rei**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

9. Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldusseadus — I lugemisel.

Järjekorras on sõna rkl. M. Martinson'il. Rkl. Martinson sõna ei tarvita. **A. Jõeäär** (stp): Väga lugupeetud härrad rahvasaadikud! Eesti endised aristokraadid arvasid, et

inimene alles parunist peale algab ja kõik, kes sellest allpool — olid lihtsalt tööloomad.

Missugune arvamine samas küsimuses on Eesti praegustel „demokraatidel“ — hanijalgades, seda näeme nende poolt käesoleva seaduse puhul esiletõudud mõtteavaldustest.

Oleme siiski teinud määratu edusammu. Nende härrade arvates algab meil inimene, täisõiguslik riigikodanik, juba taluperemehest peale. Kõik aga, kes sellest allpool — väikemaapidajad, vabadikud, töölised — need on nende härrade „demokraatide“ arvamise järele endist viisi tööloomad, kelle õigused kaitset ei leia. Ainult valimiste eel, siis lubavad ka „põllumehed“ ja „demokraadid“ nende väiksemate maapidajate huvisid kaitsta, ja ütlevad: Teie olete kõik ühesugused põllumehed — andke oma hääled meile — sest siis on neil hääletajaid vaja. (V. Linnamägi, krst: Liiga igav sissejuhatus! — M. Laarman, põl: Ja demagoogiline ka!)

Ei või kiidelda, et meie endised tegelikud võimukandjad — mõisnikud — oma inimest-tööloomadega, niihästi siis, kui need alles orjad olid, kui ka hiljem, väga õrnalt ja hoolitsevalt ümber oleksid käinud. Õudseid lugusid võiks sellest jutustada. Kuid nad läksid siiski ikka ainult teatud piirini ja ei asunud kunagi nii suurejoonelisele majapidamise ja elava jõu hävitamisele, kui seda kavatsevad praegused võimukandjad. Praeguse seadusega, komisjoni poolt esitatud kujul, hävitatakse korraga vähemalt kümnetuhande perekonna eluase, rääkimata sellest, et kõnet ei ole nende perekondade elujärje parandamisest. Käesolevat seadust võib täie õigusega nimetada vabadikkude hävitamise seaduseks. Sellepärast on arusaamatu, miks põllumehed selle seaduse vastu vaidlevad. See muudab vabadikkude praeguste ajutiste rendilepingute pikendamise seaduste abil alleshoitava seisukorra palju halvemaks.

Veel arusaamatum on aga rahvaerakonna juhi kõige suurema „demokraadi“ härra Tõnisoni seisukoht, kes sedagi hävitamise seadust veel halvemaks tahab muuta. Tahetakse ka need seaduse kaitse alt välja jätta, kes vähemalt poole maad uudismaana üles harinud. Nende töö-vaeva vili tahetakse nende käest ära võtta ja tagasi anda neile, kes omagi sulad põllud sööti jätavad. § 3. tühistab kõik needki vähesed õigused, mis vabadikkude eluaseme

kindlustuseks võiksid olla. § 3. loeme „Maa- kasutajal ei ole õigust korraldamist nõuda, niipea kui maaomanik või riik temale kindlustab mujal väärtuse ja otstarbe poolest sennisele vastava maakoha, samuti kui kasutajal endal mujal samaväärtuslik maatükk on.“ Meil on umbes 10.000 vabadiku majapidamise all 6.000 tiinu maad, seega keskmine suurus $\frac{2}{3}$ tiinu. Kui ka riigi täiesti kõrvale jätame siiski võib maaomanik, kui ta vabadikku hävitada tahab, väga lihtsalt talitada. Ka siis kui ta maad popsile seaduse järgi peab andma. Tema näitab lihtsalt sennise maa asemel, kus vabadikul hütt peale ehitatud, kas või sealsamas naabruses või verst maad kaugemal oma talu piirides teise samaväärtusliku kahe vakamaa, mitmel on see ainult pool vakamaad või veel vähem, suuruse maatüki, annab selle uue maatüki kätte ja järgmise majandusaasta algul peab vabadik oma hüti selga võtma ja kõndima. Kes on näinud meie vabadikkude maju, see teab, mis nende juures mahalammutamine tähendab. Majakesed on vanad, viletsad ja kõdunenud, nad ei kannata lihtsalt ümberehitamist ega vedamist välja. Nende mahakiskumine tähendab hävitamist ja uus maja uuele kohale üles seada selleks puudub vabadikul raha, ning imevate lastega võib olla tuleb tal lageda taeva alla minna. Tal ei ole võimalik, nagu asunikudel riigimetsast puid saada, ja mis peab ta siis tegema kui tema maja endiselt kohalt peab maha kiskuma. (V. Linnamägi, krst: Ärge nii sentimentaalseks minge.) Ja nüüd küsime: mispärast ei kindlusta riik vabadikule, kehve- male, nõrgemale, keda ta tingimata kaitsma peaks, miks ei kindlusta riik sellele kehvale ta eraomandust. Kas vabadiku maja ei ole eraomandus? Kas vabadiku maja ei ole ta kodu, ta kindlus? Kas vabadik ja ta vana- mad ei ole vaeva ja verehinnaga seda viletsat pesakest endale muretsenud, et oleks koht, kus kasvatada poegi, keda kutsutakse oma noort elu ja verd ohverdama isamaa kaitsmiseks, olgugi et mõnikord isal ei ole jala- täitki maad. Kui peremehe kohta võib öelda, et raskele päevatööle on järgnenud uneta ööd, siis võib sedasama igatahes suurema õigusega öelda kehva vabadiku kohta. Ka tema viletsas pesakeses tuli kasvatada lapsi, kellel kui linnu- poegadel suu lahti toitu ootes, mida isal ja emal nii raske oli muretseda. Eesti vanasõna ütleb — põllumees on põline rikas — temal on maa, mis kindlustab nälja eest. Kuid vabadiku ainus varandus on sagedasti ta elu- ase — majahütike. Ometi on kõigi nende raskuste kiuste ka neistki viletsatest ja vaese- test onnikestest võrsunud Eestile kodanikud, kellest nii mõnigi rohkem on kaasa aidanud

Eestile tee rajamiseks, Eesti viimiseks rahvas- teperesse täisõigusliku liikmena, kui mitme jõuka peremehe kodu kasvanud pojad. Ei või öelda, et ainult taluomaniku kodu on ainukene tõsine Eesti kodu. Igale inimesele on ta kodu kallis, olgugi see vilets ja kehv, kasva- tagu see ka ainult kadakaid ja karuohakaid.

Keegi ei ole kunagi kõnelenud sellest, et taluomanikku oleks keegi sundinud oma elu- hoonet, eluaset ära hävitama, maha lammu- tama, ja kui selles, et kehvale vabadikule tahe- takse kindlustada ta eluase, maalapikene, millel ta asunud — nähakse Eesti kodu ja Eesti riikliku kantsi hävitamist, siis on see tõsiasjade peapealepööramine.

Käesolev seadus peaks vabadikkudele kind- lustama vähemalt selle, mis praegu vabadikul käes. Vabadiku seisukorda ei tohiks kuidagi halvemaks muuta, kui see praegu on. Aga lugu on otse ümberpööratud. See seadus ei kindlusta vabadikkudele midagi, vaid annab ta täiesti taluperemehe meelevalla alla, kelle maa peal ta onn asub. Ja nii võib peremees igal juhtumisel vabadiku hütti, nagu mõnda vigurit, ühe maalapi pealt teisele tõsta.

Mõisatöölaliste näidati kujukalt, mis poo- lest Eesti demokraatlik rahvalitsus mõisnik- kude-aegsest orjapõlvest lahku läheb. Mõisnik kindlustas mõisatöölisele vähemalt viletsa iga- päevase leiva ja korteri, kuigi loomalaudad mõnel pool paremini olid sisse seatud, kui moonakate ja mõisatööliste korterid.

Eesti vabariigi maareformi teostajad jaga- sid mõisad nii osavasti igasugu eriotstarbe kohtadeks kõiksugu metsahärradele, ringkon- navalitsejatele ja teistele ametnikkudele, et mõisatöölimest tuhanded perekonnad maast ilma jätta tulid. Asunikkuude talud planeeriti mitmel pool suuremad, kui seda olud nõudsid ja lubasid, selle tõttu jäid aga suurem hulk vabadikke ilma maata. Käesoleva seadu- sega näidatakse vabadikkudele, kuidas Eesti riik nende eraomandust kindlustab. Eluase- mete hävitamisega, kodude maha lõhkumi- sega näidatakse neile, kuidas Eesti riigis, mis põhiseaduse järele peab olema rajatud õiglu- sele ja seadusele ning vabadusele, seda õigust teostatakse kehvemate kodanikkude jaoks, kel- lele õnneks pole antud mõne tuhande Eesti marga eest poolesajatiinulist talu päriseks osta, kes mõnikord nende taluomanikkude lähem sugulane on ja kui mitte sugulane, siis igatahes ühed Eesti vennad on kõik, keegi ei ole Ameerikast sisse rännanud. See oleks küll kena pant praegustele ja tule- vastele põlvedele, nagu põhiseaduses tähenda- tud, nende ühiskondlikus edus ja kena näide selle kohta, kuidas üleüldises kasus rahva elu juhitakse ning seadusi vastu võetakse. Paistab

nii, et meie rahva paremad pojad on arusaamisele jõudnud, et põhiseaduse § 25-da nõudmist tuleb täitma hakata. Nähtavasti on nad veendunud selles, et vabadiku vilets elu peremehe maa serval ei vasta õigluse põhimõttele ja et ta inimvääriline ülespidamine ei ole seal küllalt kindlustatud. Elumaja on vana ja vilets, vähe on selles õhku ja valgust. Sunnitakse vabadikku seda väikest kongi maha lõhkuma ja siis on päikest korraga terve maailm. Hooned tõstetakse ära viletsalt maalapikeselt, mida pops suure vaevaga karjamaa servast üles harinud ja selle asemel lubatakse anda maad riiklikust maatagavarast. Mis sa, hing, veel tahad saada? On küll natukene iseäralik, et kõigepealt saavad uut maad need, kellel kohtu poolt kõik õigused ära võetud, keda karistatud varguse või millegi muu pärast, § 2. p. c, just sellepärast, nagu härra Tõnisson tähendas, et neid on tarvis talumaade pealt ära tõsta ja senniseid maapidajaid vargapesadest vabastada, sest ega või ometi vargapesasid jätta laiali talumaade servale, neid on vaja koondada eeskujulikuks koloniiks mõisasüdamesse ja maatajäänud vabadikke neile söödaks saata. Sarnane suur hoolitsemine on arusaadav, on ju ka kõik vabadikud Eesti vabariigi kodanikud, aitasid kõik riiki luua selleks, et kõigil siin oleks lahedam elada. Saatsid oma pojad samuti sõjaväljale, nagu taluperemehed, kandsid ka ise raskeid koormaid. Ainukene väike asi, mida hoolitsejad ära unustanud, on see, et mõisatest ei järjekorras ega väljaspool järjekorda enam maad saada ei ole, vaid see on juba ilusasti ära jagatud. Tööpuudus on suur, tööd linnas ka saada ei ole, vaid siin on vastupidine nähtus, tööpuudus on linnades isegi nii suur, et vabrikutöölised on sunnitud maale valguma. Sood ja rabad on ka alles kuivatamata ja kui nüüd ükskord niikaugele jõutakse, et kuivatamisega lõpul oldakse, siis on need 10.000 popsi perekonda selle aja sees paremasse ilma rännanud. Ma ei mõtle selle parema ilma all mitte Brasiiliat, sest isegi sinna rändamiseks puudub neil raha, vaid arvan lihtsalt taeva-riiki. Ainukene asi, milles kahelda tuleb, on see, kas see mitmekümnetuhandeline vabadikudepere päris rahulikult jalad välja sirutab ja ootama hakkab, kunni hing kehast lahkub. Mina kardan, et mõne nalgiva lapse kisa ennem ema või isa saadab kuriteole. Kuid vangimajad on meil praegu tungil täis ja uute ehitamiseks ei ole riigil krediiti. Mis tuleb siis teha. Ainukene lootus on meil see, et sõjakohtud töötavad kaunis ratsionaalselt ja ilma suuremate kuludeta. Sotsialistide rühm arvab, et selle peale vaatamata, et seaduseelnõu nii erilisel suurt tähelepanu pöörab vabadikkude

vaba õhu ja päikese kätte asetamisele, selles siiski paar väikest parandust tuleb teha, et hea asjaga liiale ei mindaks, ja arvab, et § 3 selles seaduseelnõus ilmingimata täiesti välja jätta tuleb selleks, et kindlustada vabadikkudele nende eluase. § 19. oleks vaja sisse võtta alammäär, milleni vabadikkude kohad peavad ulatama, ja selle alammäära üle võib ju rääkida, kui suur see oleks ja kust selle alammäära kindlustuseks maad tuleks leida. See oleks samm inimväärilise ülespidamise kindlustamiseks käesoleva seaduse läbi, nagu seda meie põhiseaduse § 25 nõuab. Praegused pooletüünlised ja väiksemad kohad, need ei ole muud kui eluase ja need ei kindlusta kellelegi eluülespidamist. Vastavate parandustega esineb sotsialistide rühm II lugemisel, neid siis ühtlasi üksikasjaliselt põhjendades. Eeldades nende paranduste vastuvõtmist hääletab rühm I lugemisel käesoleva seaduse vastuvõtmise poolt.

Juhataja **A. Rei**: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Laarman'il.

M. Laarman (põl): Pean tähendama, et rkl. härra Jõeäär ka siin muidu läbi ei saanud, kui ta pidi tõsiasja pea peale pöörama. Härra Jõeäär opereeris käesolevas kõnes ka arvudega, ja muuseas tähendas ta, et meil olla kümnedtuhanded perekonnad popsisid, kes saavad siis tuulde pillutud, kui see seadus jääb vastuvõtmata. Nii Teie ütlesite. (A. Jõeäär, stp: Ja nii tuleb ka!) Härra Jõeäär ei saa muidu mööda, kui peab tingimata tõsiasju pea peale pöörama. Valitsuse poolt esitatud seadusprojektis oli tähendatud, et on Eestis olemas 9560 popsiperekonda. Sotsialistide rühmale täna kättesaadatud nädalases informatsioonis, statistika keskbüroo poolt, leiame, kui palju rendimajapidamisi talumaadel üldse on. (A. Jõeäär, stp: Ostumaadel!) Meil räägiti siinemaani ju niisugustest majapidamistest. Kui sinna veel juurde tahate panna, kus 5—10 hektaari maad, siis ei tule 4000 niisugust majapidamist välja. Sellest näeme meie, kui meil kõneldakse kümnetest tuhandetest popsiperekondadest, kuidas mõnel pool arvudega opereeritakse ja neid pea peale käänatakse. Andmete kohta, mida härra Jõeäär siin ette tõi, nagu peaksid peremehed oma teenijaid tööloomadeks jne., arvan ma, et igaüks ise otsustada suudab, kui väärt need andmed on.

Juhataja **A. Rei**: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Jõeäär'il.

A. Jõeäär (stp): Ma pean nendesamade andmete põhjal, mida härra Laarman siin

ette tõi, faktilise märkusena tähendama, et need andmed põhjendavad otse seda, mida ma ütlesin, mitte aga vastupidist. Statistilistes andmetes on otsekohe öeldud, et väikemajapidamised, mis on vähemad kui $\frac{1}{2}$ hektaari, ei ole üldse arvesse võetud, vaid ainult need, mis on suuremad juba kui $\frac{1}{2}$ hektaari. Olge head, härra Laarman, Teie vast teate öelda, kas neid on rohkem või vähem pooletiinulistest arvu poolest, nimelt neid 5-tiinulisi. Teiseks on rendimajapidamiste arvus, mida härra Laarman ette tõi, ainult need tähendatud, kus raharendilepingud, kuna pooletera- ja segalepingud ta täiesti arvesse võtmata jättis. Kokku teevad välja üle $\frac{1}{2}$ -hektaarilised majapidamised 8379, kuna need, mis alla seda olid, on kõik arvesse võtmata jäänud. Peale selle pean ma tähendama, et Saaremaal on popse, keda siin üldse arvestatud ei ole ja kes ei asu rendimaadel, vaid kellel on omanduseks keskmiselt tiin maad, keda aga täiesti vabadikudeks lugeda tuleb ja neid on üle 3000 perekonna ja kui need arvud kokku arvata, siis leiate, härra Laarman, et vabadikke Eestis vist rohkem on kui 10.000 perekonda.

Juhataja **A. Rei**: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Laarman'il.

M. Laarman (põl): Pean tähendama veel samade andmete põhjal, mida härra Jõeäär ette kandis, et siin väikene arusaamatus on. Kuigi härra Jõeäär arvab, et neid popsid, kellel 20 tiinu ja üle selle maad käes on, kokku 8379 on, kuid 10.000 ta ikkagi veel kätte ei saa. Teiseks vist härra Jõeäär soovib ka, et popsihohtadeks tulevad arvata, nagu härra Tamm vahelhüüdena tähendas, kõik suvitus- ja ärikohtad. Arvused ta ette ei toonud, kust ta need kümned tuhanded popsihohtad võttis. Kuid igatahes ei või popsihohtade mõiste alla küll paigutada suvitus- ega ärikohta.

L. Johanson (stp): Lugupeetud rahvasaadikud! Ma olen väga tähelepanelikult kuulanud põllumeeste esitajate arvamisi käesoleva seaduseelnõu kohta, ja olen tahtnud selgusele jõuda, mispärast sealtpoolt selle seaduseelnõu vastu nii väga raiutakse, kuid kahjuks ei ole neid põhjusi senni veel esile toodud, kui mitte arvesse võtta härra Martinson'i ütelist, et popsideadus teeb popsid õnnetuks. Siit võib järeldada, et härradel põllumeestel popside kohta teatud heatahtlikkus on, et nad popside eest isegi hoolitseda tahavad ja just sellepärast vaidlevad seaduseelnõu vastu, mis popsidele tahaks anda kindlad korraldused nende maade asjus, kus

nad põlvest põlve on asunud ja mida nad on üles harinud ja mida kinni maksnud töövaevaga ja teisel teel, isegi raha näol. Kuid sarnase järelduse tegemine on siiski ekslik. Siin on vististi küll põhjuseks, et nii ägedalt popsideaduse vastu vaieldakse, kõigepealt see vaen, mis on valitsenud jõukate peremeeste keskel tööliste ja popside vastu ja mis ei ole aastatega vähenenud, vaid on suurenenud. Teisest küljest on siin ka ihnus, kuigi seda maa-ala ise kasutada ei saa, ja kuigi selle maa-ala peale õigust ei ole peremehel enesel, siiski tahab ta seda maa-ala, mis õieti peaks kuuluma popsidele, tagasi enda kätte kiskuda. Härrad põllumehed ütlevad, et popsidel ei ole selle maa peale õigust. Millega tõendavad härrad põllumehed oma õigust selle maa peale? (K. Tonkman, põl: Äraostmisega!) Ometi on Teil väga hästi teada, et suur osa popse on ammugi selle maa-ala ära ostnud oma tööga ja lepingute alusel, mis kaotsi on läinud, sest need inimesed on surnud, kellele lepingud sõlmitud, uued inimesed on asemele tulnud ja need ei taha tunnustada neid lepinguid, mis nende eelkäijad on sõlminud. Oli ju varem kombeks, et sarnased lepingud sõlmiti suusõnal, lootes aumehelikkuse ja antud sõna peale. (K. Tonkman, põl: Samuti lootes teiselt poolt aumehelikkuse peale.) Seda ühest küljest. Ja teisest küljest on popsid seda tasa teeninud raske tööga ja isegi seadusevastase tööga. Kõik see aeg on pidanud nad tegema teoorjust. Ometi on aga teoorjus ja maarendi tasumine tööga seaduse järgi keelatud, siiski tehakse tänapäevani teoorjust. Oma tööga on nad ära tasunud need väikesed maalapid. (M. Martinson, põl: Teie seltsimees härra Vomm võib Teile seda tõendada.) Härra Martinson, kui meie arvesse võtame Teie arvamist popside kohta, siis meie tuleme põhjuse juurde, mispärast tuleks just popsideadus avaramal kujul vastu võtta, nimelt riikliku seisukoha suhtes. Siin võiksime ka Teie arvamist arvesse võtta, nimelt, et peremees peab 30 tiinul 5 lehma, ja pops peab 5 tiinul 30 lehma, mida Teie siin olete ette kandnud. Kui lugu nõnda on, siis juba sellepärast, kui meie riiklikke kaalumisi tahame arvesse võtta, tuleksid popsidele need kohad anda, selle läbi tõstaksime meie põllumajanduse tulukust. Härra Tonkman ütles: ära tee kellelegi head. Nemad — peremehed — olevat popsidele head teinud ja nüüd tuleb nende poolt siis kättetasumine. Peremehed ei ole kunagi popsidele head teinud ja popsidel ei ole mingit põhjust selle „heateo“ eest oma maalapikesi peremehele ära anda isegi neile, kes seda kasutada ei oska. Siin on üles

seatud nõudmine, et tuleks popside rahuldamiseks maad anda soomaade ja riigi tagavaraade hulgast. On juba näidatud, et seda on võimatu teostada ja ei ole ka seda põhjust teostada. Riigi maatagavarade järele jääb siiski suur tarvidus ja nende maa-alade tahtjaid on küllalt peale popside. Aga mispärast siis juhatada popsid harimata maa ja soode peale, kui meie peremehed ei suuda ise kõike oma käes olevat maad üles harida. Suur osa meie peremeeste maadest on lohakuse, hooletuse ja ihnuse pärast sööti jäetud. Seda näeme igalpool.

Missugune seisukord popsidel on, seda võiksime näha kas või mõnest neist kirjadest või kirjeldustest, mis kõige parema pildi annavad. Nii näiteks kirjutab üks pops oma seisukorrast niiviisi: „Väikemaapidajatest või popsidest on paljud veel teoorjad“, enesest kirjutab see pops: „Olen 11 kuud isamaa eest eesliinil võidelnud, kuid maad on minul kahes lillepotis, sellegi olen Lätist toonud, kuid sealsamas teises talus seisab talunikul terve 115-riiavakamaaline krunt peaaegu söödis. Sellest krundist on kõigest 7 vakamaad adra all.“ Kas võite veel paremat pilti saada sellest põllumajapidamisest, mis praegu maal valitseb ja kus käidakse kogupõllumeeste retsepti järele. Ilma- ja Eesti vabadussõja läbi kannatada-saanud inimestel ei ole nelja vao kartuli mahapanemiseks pindagi. Siit paistab välja õigustatud nurin ja kibeduse-tunne. „1902. a.“, kirjutab edasi see pops, „on minu isal korda läinud taluniku maa peale väikest popsipesa ehitada. Maad on onni-alusega kokku 2/5 Riia vakamaad, mille rendiks oli 1922. a. 1205 marga eest tööd. Arusaadav, et seda tööd madalamalt hinnati kui turuhinnaga. Kui turuhinnaga oleks hinnatud, siis oleks igatahes rendihind kõrgem. Nagu näete, tuleb siin üks vakamaa 1250—3012 marka maksma. See on ainult popside käes tarvitada olev vakamaa, kuid talunikul tuleb enesel ühe vakamaa eest 10—20 marka tasuda. Siin meie ümbruses maksab pops ühe või poole vakamaaga terve 80 või 100-vakamaalise talu maamaksud. Tõepoolest maksavad popsid oma vakamaa eest talunikudele 200 korda kallimat renti kui talunik ise selle maa eest tasub. 23 aastat olen selles ütlemata kitsas popsikohas ilma loomadeta elama pidanud, mis elu maal raskeks teeb. Pole maad ega ruumi, kuhu hädatarvilikul loomal oleks võimalik toetada, olgugi, et meie vallas tulumaksulehtedes antud teadete järgi, mis talunikude allkirjadega tõendatud, on 1410 ja 5/12 vakamaad 55 talu kohta „kõlbmata maad“, mida nad üles ei hari, selle peale vaatamata ei ole vabadikul lapikest maad, mida ta kasu-

tada võiks. 31 aastat olen võimalust ja jõudu mööda seltskondlikus elus tegev olnud, kuid nüüd tuleb võidelda ülesaamata raskustega jne.“

Mina ei hakka teisi kirjasid ette lugema, need kirjad on kõik niisugused, kus popsid ise oma seisukorda kirjeldavad. Härra Tonkman ja teised on eelmistel koosolekutel alati kõnelenud, et üks kõige mõjuvamatest tööpuuduse vastu võitlemise abinõudest on, kui linnast inimesed saadetakse maale. Aga kas teie ise ei leia teatud vastolu, kui kõnelete sellest, et tuleb linnast inimesi maale asetada, ja järgmisel päeval popsideaaduse arutamisel ütlete, et tuleb neidki põllutöölisi ja maarentnikke, kes maa külge on seotud, sealt lahti kangutada ja rändama ajada, neid linna asetada. Eks seda tule teie seisukohast järeldada. Aga kas on võimalik praegu popsil, kui ta oma maalapilt minema aetakse, üldse kuskil teisel eluvõimalusi leida? Praeguse tööstuse ja majandusliku kitsikuse juures, mida teie ja teie tegelased oma saamatuse või oskamatusena on riigis tekitanud, ei ole võimalik inimestel, kellel praegu veel popsi koht, üldse kuskil teisel eluvõimalust leida. See peaks teile ka arusaadav olema, et siis, kui popsidelt nende eluasemed ära võetakse, siis ei ole neil leida teist ulalust, isegi mõisatared on ju maha lõhutud. (K. Tonkman, põl: Kes nad maha lõhkus?!) Teie lõhkusite maha, teie ministrid olid need, kes meil mõisahooned ja maju on lõhkunud ja oleks väga huvitav, kui meie ükskord kuuleksime, kui palju üle riigi on mõisataresid ära lõhutud. (K. Tonkman, põl: Aga kes seaduse välja andis?!) Iga seadust võib nii ja teisiti tegelikult elus käsitada, igale seadusele võib sõrmed vahele ajada ja iga seadust võib rikkuda, ja rikkuda iseäranis siis, kui tuntakse enese selja taga nii suurt rühma, nagu seda on meie põllumeeste kogu ja nende kongressid. (O. Amberg, krst: Ega sotse vähem ei ole. Vahelhüüded paremalt poolt.) Olete lõpetanud? (K. Tonkman, põl: Jah, rääkige edasi!) Ei ole võimalik neil linnas tööd leida, ei ole võimalik ka maal ei elukorterit ega tööd leida, öelge, mis peab neist inimestest saama?! Need inimesed muutuvad kerjusteks, nad peavad rändama hakkama, peavad oma kraaminatukese laduma hobusele ja rändama minema, nagu seda vahetevahel teevad peipsiäärsed elanikud, või peavad nad üldse välja rändama. See popsideküsimus ei ole ainult tänapäeva küsimus. Kui teie tegelikult elu tähele pannud olete, siis on see küsimus juba varem päevakorras olnud. Ja kui meie vaatame neid väljarändamise põhjusi, mis meie töölisi, põlluharijaid, väike-

kohapidajaid on välja viinud Venemaale, siis leiata nende põhjuste hulgast kõige tähtsama nimelt selle, et neil on eluvõimalused ära võetud. Võtke kas või teie oma inimeste selektused läinud minevikust, ütleme kas või teie parteisse kuuluva Märta Raua kirjelduse „põllutöölise küsimus põllumeeste valgustusel“, siis teie juba sealt leiata, et ka enne oli väljarändamise põhjuseks see, et maal ei olnud elamise võimalust. Ja elamise võimalus puudub ka praegu maal nendel, kes vallalised. Ka popsidel on raske elada. Kui teie aga sellegi võimaluse ära võtate, kui teie nende majahütid ära võtate... (J. Hünerson, põl: Kel seal kerge elada on?!) Maal elada pole kellelgi kerge, aga nii raske kui popsil, ei ole teistel. (M. Martinson, põl: Nagu oleks ise pops olnud.) Ma arvan, et Teie kui Viljandi linna miilitsäülem ei tohiks oma maa-elu tundmisega uhkustada. Teie peaksite natukene tagasihoidlikum olema ja mitte alati niisuguseid vahelhüüdeid tarvitama. Et Teie maaelu tunneksite, seda ei ole Teist näha. Iga politseinik ei tarvitse veel maaelu tunda. (Vahelhüüded paremalt poolt.) Kes mina oma noores eas olen olnud....., see on minu asi, selle üle mina küla kõstri ja kooliõpetajaga ei hakka vaidlema, pealegi ei puutu see Teisse. Ma võin selle üle uhke olla, et olen tööd teinud sel ajal, kui Teie jumalasõna kuulutamisega omale leiba teenisite ja sellega meie majanduselus kivikest kivikese peale ei pannud. Kui ära lammutada popside majakesed ja popside maalapikesed ära võtta — teie arvate teha seda võimuga, — siis selle tagajärjel paisatakse terve rida inimesi väga raskesse ja väljapääsemata seisukorda. Teie võite selle üle küll naerda, kuid riiklikust seisukohast vaadates on see hädaohtlik ja ülekohtune. Teie võite seda oma ahnusest ja oma apluses teha, lootes oma häältearvu peale, aga sellega toote teie kahju Eesti riigile, kahju igalpool, kus teie oma sõrmed külge olete pannud meie majanduslikus elus. Ja ma usun, kui see majanduselu ükskord hindamisele tuleb, siis on näha, missugune negatiivne tegur olete majanduslikus elus olnud, ja ometi ükskord rohkem hakatakse tähelepanu pöörata teie tegevuse peale Harju pangas nii ka teistes ettevõtetes, mida teie olete pankrotilävele viinud. Pannakse tähele ka seda, kuidas kogupõllumehed oma talusid peavad, kuidas maal töölisi näljutades meie rahva teivist kurnatakse, aga sellejuures oma talu jonnakalt sööti jäetakse. (K. Tonkman, põl: Professor Puusepp'al on tööd.) Ma arvan, et sel mehel, kes ise siit kõnetoolilt tuleb kõnelema, et talle rukkivihk on kunagi pähe kukkunud, et sellel mehel oleks küll

tarvis olnud pöörata niisuguste arstide poole. (J. Hünerson, põl: See mees on Puusepp'a käest ära jooksnud.) Jah, see mees on sealt küll nähtavasti ära jooksnud. (Vahelhüüded paremalt poolt.) Nii siis võite teie oma häbematuid vahelhüüdeid jätkata, selleks on teil Läänemaalt kogemusi küllalt.

Juhataja A. Rei: Rkl. Johanson, ma palun mitte tarvitada ebaparlamentaarseid ütelsi. Kui keegi häbemata vahelhüüdeid omale lubab, siis segan ma vahele.

L. Johanson (stp): Kui popsidelt võetakse nende eluvõimalused maal ära, jääb järele ainukene võimalus — välja rännata. Väljarändamise võimalused on aga praegu tuntavalt raskendatud sellepärast, et ainukene väljarändamise võimalus on Ameerika. Sinna rändamine on suurte kulude ja suurte raskustega ühenduses. Kui arvatakse, et üks osa inimesi praegu maal ülearu on, siis tuleb tõsiselt kaalumisele võtta, kuhu need inimesed asetada. Tuleks tõsiselt kaalumisele võtta väljarändamise küsimus, ning riik peaks enne, kui popsid nende kohtadelt lahti kangutatakse, väljarändamiseks kindlad korraldused looma, riik peaks selle enese hoole alla võtma. Praegu on linnades väga palju töötavaid inimesi, neid on ka maal ja iga töötava inimese juurde tulek tähendab siin selle inimese nälgimist. Meie rahva sotsiaalsed olud on praegugi niivõrd rasked, et siin vist vaevalt ühtki kivikest oleks tarvis sellele raskusekoormale juurde lisada. Sellepärast tuleks küll popsideküsimust sootu teiselt seisukohalt käsitada, kui seda on teinud härrad Tonkman, Laarman, Martinson ja teised põllumehed, kas välja lähevad ühe teatud eesõigustatud kihi huvides, sellejuures tahtes nendele huvidele ohvriks tuua neid õigusi, mis popsidel oma maa-ala peale ja elu peale on. (K. Tonkman, põl: Kas siis Teie selle kihi huviseid ei kaitse?) Kui Riigikogu seda küsimust otsustab, siis saab ta küll vaevalt rehkendada nende arvamisega, mis härrade Tonkman'i, Laarman'i ja Martinson'i poolt kuuldavale toodud, ta peab asuma täiesti riiklikule seisukohale ja peab oma kaitse alla võtma ka popside õigused.

J. Teetsov (põl): Lugupeetud rahvasaadikud! Käesoleva kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldusseaduse arutamise puhul on siin juba rohkesti sõna võetud, mis ka arusaadav, sest see on niivõrd tähtis küsimus, et nõuab kõikkülget läbikaalumist. Omal ajal vieldi ta juures valitsuse moodus-

tamisel ligi paar kuud aega ja see juba näitab, et see popside maaga varustamise küsimus on meil üks tähtsamatest. Minu parteikaaslased on juba näidanud, kui viidakale alusele on käesoleva seadusega selle küsimuse lahendamine asetatud, kus tahetakse mitmesuguse õiguse alusel olevatel maadel rentnike ja popse ühe ja sama seaduse alusel korraldada, mis sugugi õige ei ole. Mis aga kõige üllatavam, et seda popside maaga varustamist tahetakse üksikute eramaapidajate arvel läbi viia. Just neid vastutulelikke maapidajaid, kes on senni popsidele eluasemeks maad andnud, peab nüüd selle eest karistatama ja isegi paljud neist, kelle maadele rohkesti popsikohti asutatud, peavad käesoleva seaduse järele täiesti hävinema. See nii suure tähtsusega seadus on väga kiiresti ja ilma põhjalikuma järelekaalumiseta Riigikogu ette lastud, ja kui ta sarnasena vastu võetakse, sünnitab see enam kahju kui kasu. Popside maaga varustamise ja neile eluasemete kindlustamise küsimuse peale tuleb palju tõsisemalt vaadata, kui seda senni on tehtud. Mina leian, et selle küsimuse lahendamine on riikliku tähtsusega. Samuti ka meie maamajanduse korralik ja edukas arenemine on suuresti sellest. On ju vabadikud ehk popsid suuremalt jaolt maal need, kes end elatavad põllutööst, ja siis ei ole ka ükskõik, kus nad oma eluasemetega seotakse. Meil on mitmed maakonnad, kus suurt töölistepuudust tuntakse, ja mis selle tõttu iga aasta suuri kahjusid kannavad, aga teistes kohtades ei ole jälle töölistel tööd. Et tööjõud oleks üle riigi enam-vähem ühtlaselt ära jaotatud, on meie põllumajanduslikus riigis väga tähtis, aga käesoleva seadusega meie seda kätte ei saa.

Miks ei ole see küsimus siis päevakorda võetud, kui maareformi määrusi välja töötati, on mul arusaamatu. Tol korral olid põllutöoministeeriumil suured maa-alad väljajagamiseks olemas ja oleks võidud popside maaga varustamist kenasti läbi viia, kuid sel korral jäeti see tähtis küsimus kõrvale ja nüüd tagant järgi tahetakse seda viga parandada üksikute talupidajate arvel, kelle maadel popsid asuvad. Nüüd on selle küsimuse lahendamine palju raskem ja ei saa ka kunagi neid järeldusi kätte, mis siis oleks võidud saada, kui ühes maareformiga oleks seda küsimust käsitatud. Kui nüüd tahetakse käesoleva seaduse alusel sunniviisilise talumaade võõrandamisega seda küsimust lahendada, siis peab küll tunnistama, et sarnane samm väga kardetav on ja meil maal korralagedust ja anarhiat sünnitab. Ei ole selleks veel ära kasutatud riigi tagavaramaid, samuti ametnikkude ja asutuste maid, mida rahvas näeb, kuidas

neid siin ja seal eksploateeritakse ja kargesse jäetakse, aga asutakse juba ostetud talumaade jagamisele. Sarnane sunniviisiline talumaade võõrandamine kutsub teravad vahekorrad esile, ja see ei ole sugugi soovitatav, kõige enam veel popside ehk vabadikkude eneste seisukohast. Popsil on ikka raske omal väikesel maa-alal iseseisvalt ära elada, aga kui vahekorrad maapidaja ja popsi vahel on teravaks aetud, siis ma arvan, et neil kui naabritel on võimatu läbi saada, ja selle seadusega viime siis popsi küll vihma käest räästa alla. Kui tahetakse rahulikult teel seda küsimust lahendada, siis peaks siin küll vabakokkuleppele kõige suurem võimalus antama; selle järele asetagu riik jälle neid popse, kes peavad välja kolima, oma riigitagavaramaadele, ning loodagu selleks koloniseerimiseks riiklik laenufond, mille abil oleks võimalik popse neist kohtadest välja asetada, kus neile elamiseks platsi ei ole võimalik saada ja kuhu neid ajajooksul on liiga palju üksikutesse kohtadesse kokku koondunud, ning kus neil puudub töösaamise võimalus ja kus nad selle järeldusel tõsiselt mõttes kiratsevad.

Siin kohal tahaksin, lugupeetud rahvaosaadikud, teie tähelepanu ka Saaremaa vabadikkude peale juhtida. Käesoleva seadusega ei saa Saaremaa vabadiku seisukorda kuigi palju parandada. Juurdelõikeid neile talude maadest teha on võimatu, sest talud on seal suuremalt jaolt väga vähese kõlbuliku maaga ja elatavad ainult hädavaevalt oma perekonna ära, aga kui neil veel maad juurest ära võetakse, siis jäävad nad hoopis kiratsema, Mis mõte on siis seal vabadikku oma eluasemega siduda, kus tema nende juurdelõigetega end ikkagi ära ei elata? Suur jagu Saaremaa vabadikkudest käib igal suvel väljaspool, see on mannermaal töö, sest kodukohas neile tööd ei ole, ja talud teevad kõik tööd oma perega ära. Nüüd tuleb küsida, kas on parem neid vabadikke seal kohapeal oma eluasemetega kindlustada ja lasta igal suvel rännata ülemaalt omale tööd otsima ning perekondadel kodus nälgida, või võimaldada välja asuda kohtadesse, kus tööd alati külluses saada, ja kus tööjõu puudusel ei suudeta kõiki maid üles harida. Tänavu suvel Saaremaal ringi sõites oli mul võimalik üle 1500 valijaga selle popsideseaduse ja nende tuleviku välja-vaadete üle mõtteid vahetada. Sunniviisilist maade võõrandamist talude küljest ei pooldanud isegi paljud vabadikkudest, ning talupidajad mõistsid igalpool selle sunniviisilise maade võõrandamise täiesti hukka. Sellest tuleb järeldada, et sarnane vabadikkude maaga varustamise viis, nagu seda kavatsetakse käesoleva seadusega teostama hakata, kaugeltki

vastuvõetav ei ole. Igal maapidajal on ise oma perekonnaliikmed, kellele tahaks ka tulevikus eluaseme platsi ühes vähema maa-alaga anda, aga kui nüüd tema, see on talumehe maast osa juba sunniviisil ära võõrandatakse, siis ei saa ta oma lastele enam vastu tulla, ja nüüd on vist kõigil arusaadav, missugused vahekorrad selle tagajärjel välja kujunevad. Kõiki neid ülemaltähendatud asjaolusid arvesse võttes pean tähendama, et käesoleva — kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldusseadusega sünnitatakse maal maapidajate hulgas rohkem paksuverd ja kahju, kui sellega kasu kätte saadakse.

Mina rõhutan veel seda, et ei ole sugugi soovitatav maal teravusi välja kutsuda. See halvab meie arenevate põllumajapidamist, see saab siis omakorda mõjuma ka halvasti meie noore vabariigi peale, sest meie riik on ju põllumajanduslik, ja ta edu oleneb täiesti ära meie edenevast põllumajandusest. Kui meie rikume seadusega maa juures eraomanduse õiguse, kes võib siis veel julge olla selle üle, kas ta saab ise oma töövaeva veel kasutada või ei, ning selle järeldusel paneb ta siis ka vähem oma vaeva, energiat, oskust ja kokkuhoitud kapitaali majapidamise sisse, ja siis on majapidamise tagasimineku enam kui kindel. Niisuguse küsimusega, nagu meil praegu käes on, tuleb äärmiselt ettevaatlik olla, muidu toome asjale endale nii palju kahju, et seda ka tulevikus enam parandada ei saa. Talupidajad nähes, et kui nad kellelegi eluasemeandmisel on vastu tulnud, ja neid selle eest karistatakse, siis vist ei usalda enam popsile maalapikest anda eluasemekoha asutamiseks, ja see ei ole meie maamajanduse seisukohast välja minnes sugugi soovitatav.

Kui tahetakse eduga seda popsideküsimust lahendada, siis tulevad siin esimeses järjekorras ära kasutada riigitagavaramaad, ametnikkude ja asutuste maad. Ei ole ka üleaarne kaalumisele võtta koloniseerimise kapitaali asutamine ja siis selle abil maata ja vähese maaga poppe sinna asetada, kus suuremal määral riigi tagavaramaad kasutamata ja kus ümbruse maapidamised kiratsevad tööliste puudusel. Loen omalt poolt selle koloniseerimise küsimuse niivõrd tähtsaks, et ei leia mingit teist paremat väljavaadet, kuidas oleks võimalik seda teravakskujunenud popside ja nende eluasemete küsimust otstarbekohasemalt ära lahendada kui eelpool näidatud alustel. Siin juures pean tähendama, et praeguse seaduseelnõu alusel tahetakse seda küsimust küll lahendada, aga ainult osaliselt, ja veelgi väga õnnetul viisil. Kui ka mõned poliitilised parteid on enne valimisi selle vekslit välja andnud ja nüüd, teise Riigikogu lõpul, ruttavad seda

välja lunastama, siis ei tähenda see veel seda, et olgu see väljalunastamine kuidas tahes, kui aga veksel käes.

Mina arvan, et meie oma seadusandlikkusega ei tohiks saada üksikute poliitiliste parteide mängukanniks ja peaksime asja enam enese huvide kohaselt võtma, nii kui see meie riigile ja rahvale kasulik ja meie põhiseadusega maksvaks tunnustatud eraomanduse õigusi ei riku. Kõiki neid eelpool ettetoodud asjaolusid arvesse võttes ei ole käesolev kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldusseadus vastuvõetav selles ulatuses, nagu ta Riigikogule esitatud.

G. Kroon (põl): Lugupeetud rahvasaadikud! Mis puutub kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldusseadusesse, siis on see seadus tingimata tarvis luua, mis talukohaomanikkude ja popside vahelkorra korraldab, aga mitte sel kujul, et talukohad lõhutaks. Seda silmas pidades, et talukohaomanikud on omal ajal oma kohad ostnud, pisikese sisse makstud rahaga ja suure vaevaga neid hiljem tasunud. Seda silmas pidades, nii kui Eestimaa talurahvaseaduses on ette nähtud, et kes koha ostab, ostab igavesti, see on kolm korda öeldud Eestimaa talurahvaseaduses, ja igal Eestimaa kodanikul on oma varanduse pruukimise õigus. Siis sel põhjal, et talukohaomanik palju vaeva on näinud, oma koha harinud, ostnud ja välja maksnud, on tal varanduse pruukimise õigus. Popsid, kes koha peale asunud, on sõbralikult ja hea vahekorras oma elumajad üles ehitanud. Kehvemad kohaomanikud on neile isegi rohkem maad andnud, nii et mõne talukoha peal 3—4 popsi on. Tuleb ka ette, et popsi eluhoone on talu aida ja eluhoone vahel, teises kohas — eluhoone ja sepapaja vahel.

Kui seadus sarnane tehakse, nii kui siin ette nähtud, et neile 5 hektaari maad antakse, kui koht üle 20 hektaari suur on, siis lõhutaks talukohad, ja meie Eesti majanduslik seisukord nõrgestatakse. Aga soovitatav oleks, et nii kui popsid oma elumajad leplikult on asutanud, on neil juba tingimata varanduse valitsemise õigus. Nende majasid ei ole keegi omandanud, neid ei ole keegi välja ajanud, kui nad sõbralikult taluperemehega läbi saavad. Kui vahekorrad halvaks lähevad, tuleb sagedasti ette, et just pops selle halva tagajärje on sünnitanud.

Nii kui paistab püüab pahem pool seda, et popsid saaksid oma maatükid talumaadest. See on küll soovitus teise naha peale. Aga soovitatav oleks, kui ka pahempoolsed ise midagi annaksid, sest, minu lugupeetud härrad, teie hulgas ei puudu ka need, kellel oma

majad on. (O. Gustavson, stp: Meil ei ole kahjuks pandimaju.) Kas oleksid nad nõus sellest teistele andma? Ja kui popsile oleks kõik antud ja ta nõuded rahuldatud, nii kui siin on ette nähtud, et talle peab ka haritud maast osa antama, siiski võib tast viimaks nii laisk inimene välja tulla, et ta ei viitsi kaussi ka alla panna, kui manna taevast sajab. Aga igaüks peab palehigis tööd tegema ja maad harima. Sellepärast on siin ette nähtud § 4: Kui popsidel maa puudub, võiks saada riigitagavaramaast ministeeriumi ettepanekul, riigivalitsuse loaga. See oleks soovitatav, et meil maa saaks haritud, põllumajanduslik pind laiendatud, ja nõnda meie noor Eesti riik ehitatud, kasvatatud ning kindlustatud, et ta püsivaks võiks jääda. Sellepärast soovin seda seadust kõigiti sel kujul luua, et talukoohaomanikkude ja popside vahekord kokkuleppe teel kindlaks määrataks.

K. Tonkman (põl): Austatud Riigikogu liikmed! Härrade sotsialistide kõnedest paistab välja, et nad maalivad tondid seinale ja nüüd nende eneste maalitud tondid hakkavad nende silmade ees liikuma ja virvendama. Need virvendused annavad niisugused kujud, et enam ei kuulda ega nähta, mis teised kõnelevad, vaid arvatakse umbropsu, et paremalt poolt kõik kõnelejad on rääkinud, et popsid tulevad majadest välja ajada, majad maha lõhkuda ja kõik maaga tasa teha. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Kas see pole õige?) Ei ole õige, vaid see on õige ja selles seisab häda, et Teie enam õieti ei kuule ega näe. Minu kuulmise järele — ja ma usun ka, et härrad Riigikogu liikmed seda ise stenogrammidest lugeda võivad — ei ole ükski põllumeestest kõnelenud, et popsid tuleksid hävitada, vaid põllumehed on selgel sõnal ja kindlasti öelnud, et popsideküsimus tuleb lahendada ja peab lahendatama. Kuid see popsideküsimuse lahendamine ei tohi üksikute talupidajate kulul sündida, ja see peaks küllalt selge väljendus olema. Siit paremalt poolt on öeldud, et popsidele tuleks laenu anda samadel tingimustel, nagu seda praegu saavad asunikud. Tuleks popsid, kus võimalik on, asetada riigitagavaramaadele. Siit poolt on kümned ettepanekud tehtud, aga seal pool ei nähta seda, vaid öeldakse, põllumehed tahavad popsid ära hävitada, nende majad maha kiskuda. Pahemalt poolt ei nähta seda, vaid öeldakse: Ja vaadake, põllumehed hävitavad popsid, lasevad maha kiskuda nende majad jne. Usun, kui need tondid pahempoolsete silmade ees edasi virvendavad, siis on see väga halb tundemärk, siis annab see tunnistust sellest, et Teie ei taha asjalikult ettepane-

kuid kaalumisele võtta, teie ei taha midagi asjalikult näha vaid arvate. Tuleb kõik võtta ja omaks teha, eraomandust hävitada, mis silmaga näha! See aeg on möödas, härrad sotsialistid! Teil pole enam võtta! Teie peate vahel ka vaatama, mis teile antakse. (M. Martinson, põl: Õigus, õigus!) Siin tähendati, et taluperemees tahta popsi oma hooldamise alla võtta. Mina küsiksin, kelle hoole all popsid senni on olnud? Kas põllumehed ei ole need olnud, kes on võimaldanud popsil peremehe maale maja üles ehitada... (A. Jõeäär, stp: Kalli raha eest!) ... Kallist raha ei ole pops maksnud ja kallist raha ei tahetagi popsi käest! See on ainult teie ettekujutus. Pops on senni sõna tõsisest mõttes taluperemehe hoole all elanud ja siin on väga palju sellest räägitud — seda ei ole ümber lükatud ega tõendatud, et see vale on — et peremees on oma hobusega popsile abiks olnud, on võimaldanud popsile palkisid kohale vedada, on talle tööjõudu andnud ja on kõik katsunud teha selleks, et inimene kuidagi viisi peavarju alla saaks, on talle isegi raha laenanud. Ja nüüd tulete teie, härrad pahempoolsed, ja nõuate — andku peremees popsile ka maad. Nii lihtne see asi olla ei või.

Härra Jõeäär rääkis sümpaatlikult aumehelikkusest, öeldes, pidada aumehelik olema. Ta püüdis tõendada, et põllumees küllalt aumehelik ei ole sellepärast, et ta oma varandust ära ei anna. Mina küsiksin, kes õieti aumehelik ei ole? Aumehelikult öeldakse, ja õiglaselt hinnates, on antud popsidele eluasemeõigus ja nüüd andku peremehed popsidele oma maa aumehelikult ära. Härrad pahempoolsed, see on teie aumehelikkus, see on teie arusaamine aumehelikkusest. Kui juba kord inimesele head on tehtud, siis on Teie arvates inimesel edaspidi õigus teise varandust saada. (L. Johanson, stp: Madis Jaakson oli Teie aumees!) Ka teie ridades on palju Jaakson'e olnud. (O. Gustavson, stp: Liivak võltsis teie oma mehe allkirja!) Olite alles hiljuti ühe Janson'iga hädas, ei saanud meest kuidagi oma hulgast välja heita, kes vaeste ja vallavalitsuse rahaga plehku pistis. Kas see oli küllalt aumehelik? (L. Johanson, stp: Aga mitte nii, nagu teie viimati. M. Martinson, põl: See on küll ilus võitlusabinõu.) Siin tähendati, et pops kannatab suure puuduse all, et ta on vilets, vaene ja armetu, et jumal hoidku. Mina ei ole sarnast armetut popsi veel näinud, ja kui sarnaseid popse leidubki, siis on selleks teised põhjused aga mitte väljakurnamine. Pops elab omaette, on peremees omaette, pops valitseb iseene üle ja pole tal peremehega mingit tegemist.

(L. Johanson, stp: Vaest rahvast varastatakse nii, et häbi vaadata!) Mina ei tahaks küll öelda midagi nende kohta, kellest meie praegu räägime, ja kelle pärast need suured sõnad ja kelle pärast sõda peetakse, palju on popside hulgas, kelle kohta võiks mõndagi öelda. (M. Martinson, põl: Kui need 10-tuhanded taluperemehed popside vargad on — pidage meeles, härra Johanson.) Pops on iseseisev ja keegi ei ole teda tülitanud. Aga kui peremees popsi tööle läheb kutsuma, siis on esimene asi, mis pops vastab: ma ei tule. Härra Johanson ütleb selle peale: tubli mees, kui ta tööle ei lähe, see pops tulgu linna ja registreerigu end töötatöölisena, siis on ka see härra Johanson'i meelest tubli. Nii kaugele minna ei või ja sarnasele seisukohale asuda on võimatu. On arusaadav, et praegu popsid pävakangelasteks on tehtud — tulevad ju varsti valimised, on ju häali tarvis püüda. Kust neid võtta? Vekslid on välja antud — kuidas neid nüüd välja osta? Aega ei ole enam palju, kus tullakse ja härradelt pahempoolsetelt küsitakse: Kus on kõik need asjad, mis teie lubasite? Kõik see on täiesti arusaadav teie seisukohalt. Aga härrad sotsialistid, ärge seadke oma seisukohta riiklikuks seisukohaks — vaadake, see on niivõrd tähtis riiklik küsimus, et meie ei tohi talukohti ära lõhkuda. See ei ole riiklik seisukoht, vaid riiklikult seisukohalt vaadates on olukord sarnane, kui leitakse tarvilik olevat popsideküsimumust lahendada, siis asetatagu popsid riigimaadele. Sellele seisukohale peaks asuma riik, et lahendada tüliküsimumust. Aga teie ei taha tüliküsimumust lõpetada, teie tahate asja kohtade peal veel teravamaks ajada, kui ta praegu on. Olete kaugel sellest, et tüliküsimumust praegu lõpetada.

K. Indermitte (põl): Austatud Riigikogu liikmed! Siin on minu rühma liiget sõna võtnud, nii et suurt enam öelda ei jää, kuid tahaksin siiski paar märkust selle seaduseelnõu kohta teha. Niisuguse tõsise seaduse juures, nagu seda popsideseadus on, mis räägib maa võõrandamisest, peaks kõigepealt küsima, kas meil tõesti muud lahendusviisi ei leidu, kui ainult see, et üksikute eraomanikkude käest maad ära võtta. Mina usun et meie seda küsimust siiski teisiti lahendada võime, ilma et meie üksikute talude küljest maad võõrandaksime. Sellega jääks suur pahameel ära, mis maade võõrandamise puhul tekiks. Siin näitas minu rühmakaaslane härra Tonkman mõni päev tagasi, ka täna oli sellest jutt, et popse võiks paigutada nendele riigimaadele, kuhu mitmemiljonilised kaanalid viimasel ajal kaevatud, ja

mis väga headest maadest läbi lähevad. (Vahelhüüe L. Johanson'i, stp poolt.) Sellest võivad ilma kadetuseta popsid osa saada. Selleks, et popse sinna paigutada, on meil täidesaatev võim olemas, ja see jääb tema otsustada. Et seda siamaani tehtud ei ole, see ei ole minu arusaamise järgi õige. Kurdetakse meil, et maad vähe ja seda tuleb üksikute talude käest võtta, see ei ole kaugeltki õige. Vaadake tabelit ja teie näete, kuipalju inimesi teistes maades ruutkilomeetri peal elab, seal on neid mitukümmend korda rohkem kui meil. Meil on iga ruutkilomeetri peal 24 inimest ja kui siis kurdetakse, et maad vähe, siis pole see ammugi õige. Meil lastakse välja rännata ja öeldakse sealjuures, et ei ole midagi parata, peavad minema, meil ei ole tööd. Meie kuulsime aga hiljuti, kui ma ei eksi, ütles seda vististi härra rahaminister, et meil ei ole enam põllumajanduse juures inimesi tööle panna, ja rahuliku südamega lastakse välja rännata. Väga kahju, sest mida vähem meil maa peal elab inimesi, seda halvem. Mida rohkem meil ruutkilomeetri peale tuleks inimesi, seda kergem oleks meil elada. (L. Johanson, stp: Jätke siis popsid alles!) Enne kui teie nad endi eestkostmise alla võtsite, on talunikud neile maad andnud ja neile võimaldanud elamist. Siis kui meie, põllumehed, nõudsimme talude tükeldamise alammäära kaotamist, võitlesite teie, pahempoolsed, selle vastu, tõstsite käsi, et neid tükkisid enam ei antaks. (A. Jõeäär, stp: Aga seadus pandi ju maksma.) Maksma neile, kes senni seal peal olid, nende kohtade kohta, mis aastakümneid tagasi neile antud. (A. Jõeäär, stp: Müüge siis ära, asi on sellega korras.) Ma tahaksin veel ühe asjaolu peale tähendada, nimelt uudismaale asumise peale. Mina usun, et suurem osa meie endistest mõisahoonetest seisab praegu tarvitamata, peaaegu kokku varisemas ja variseb ka kokku. Meie teame aga ka, et suurem osa meie popside ehitustest või popsikohtadest on väga viletsad. Ei tee kuigi suurt vaeva neid maha lõhkuda või ümber paigutada. Väga hästi võiks anda mõisahoonetest, mis siamaani aastate jooksul riigile ühtki penni sisse toonud ei ole, popsidele eluaseme. (A. Jõeäär, stp: Kas Teie teate, et ka asunikud mõisahooned ei saa, kui nad tahaksid.) See'ep see on! (A. Jõeäär, stp: Aga kes seda maareformi meil kogu aeg teostab?) Mina aga mitte! Meil öeldakse ja leitakse muidugi, et seal võimalik maad anda ei ole, kuid mina leian, et sellega oleksime väga palju ära teinud, kui need viletsad popsisaunad oleksime maha jätnud. Ma lisan ühtlasi juurde, et kaugelt

suur osa popse ei mõtle kohtade pealt ära minna. Üksikud on koormatud, kuid asi ei ole sugugi nii hull, kui härra Johanson siin tõendab. Üksikud on vast suurte maksudega koormatud, kuid ma kahtlen ka selle juures. Mõisahoonetesse võiks neid paigutada, kes seda tõesti soovivad. Minu talu maa peal on ka pops, tal on tulnud natukene ikka maksta, kuidugi mitte niipalju, kui siin härra Johanson'i poolt ette toodud. Selle arvestamise järele, nagu teie, härrad pahempoolsed, siin arvestate, pean ma ütleva, tuleb tal maksta õige hästi. Nagu meie arvustikud näitavad, on kõik kohad ühe kunni kahe vakamaa suurused. Neid viietinulisi, mis siin tahetakse luua, on õige vähe, need jõuavad ka hobuseid pidada. Suurem hulk on aga ühe- kunni kahevakamaalised ja neil ei ole hobust, kõik töö tehakse seal kõrval talu hobusega, mille eest eraldi maksu ei võeta. (Vahelhüüe.) Võib olla, et mõnes kohas on võetud, aga mina olen ikka ilma andnud ja minu lähemad naabrid samuti. (A. Jõeäär, stp: 100 ruutsülla eest nõutakse 2000 marka aastas. V. Linnamägi, krst: See on ehk mõni kõrtsikoht. A. Jõeäär, stp: Ei ole, vabadikukoht.) Mina paneksin veel härradele Riigikogu liikmetele südame peale, enne, kui seda sammu tõsiselt otsustada, selle seaduseelnõu juures arvesse võtta seda, et seda küsimust siiski teisiti ja kergemalt võimalik on otsustada, kui üksikute talunikkude arvel. Kuhu jääb siis õigus, nagu siin juba varem on tähendatud, et mõni 100—150-tiinuline koht jääb täiesti puutumata, kuna aga mõni väeti 20-tiinuline koht, mille omanik lubas aastakümneid tagasi asuda oma maa peale popsi, selle koha küljest peab nüüd maad võõrandatama. Seda õigusemõistet ei saa kaugeltki õigeks pidada. Mõisate võõrandamise ajal kuulsime väga tihti mõisnike ähvardama, et oodake aga mõni aasta, küll lähevad talud samuti, ja nüüd olemegi 5—6 aasta järele selle juurde jõudnud. Meil võib juba homme tulla üldine talude jagamine ja mitte ainult talude jagamine, vaid sellisama seaduseelnõu järele peaksime ka linnades maju jagama üürnikkudele. Mina arvan, et meie siiski nii kaugele minna ei või, sest see ei ole praegu millegagi põhjendatud. Mõne popsi pärast, kes tõesti valmis oleksid oma kohtadelt lahkuma, ei tohiks meie talusid tükeldama hakata, vaid neile on võimalik palju parematel tingimistel maad omanduseks anda.

O. Gustavson (stp): Kuulates härrade põllumeeste kõnelusi popsideküsimuse lahendamisel saab mulje: see on jutt ilma lõputa.

Küsitakse iseendilt: kas oleme popsideküsimuse lahendamise poolt? Oleme. Kas maad lubame? — Ei luba. Kas oleme küsimuse lahendamise poolt? — Oleme. Aga maad ei luba? — Ei. Ning nii ikka edasi, ilma lõputa. Härrad põllumehed peaksid olema loogilised ja küsimuse mõtlema lõpuni. On selge: popsideküsimust saab lahendada vaid sel teel, et neile maad antakse. Ei saa asetada küsimust nõnda, nagu seda tegi härra Tonkman, rõhutades, et põllumehed ühtki popsi kohta hävitada ei taha, aga ka mitte neile lubada ainustki jalatäit sellest maast, mis praegu popside käes kasutada — kõik popsid asetatagu uudismaile. Rkl. Jõeäär tähendas väga õieti: teie ei saa popse asetada uudismaale muidu, kui peate nende praegused majad maha lõhkuma, sest rataste peale ei ole ühegi popsi eluhoone ehitatud.

Millised on siis härrade põllumeeste tõsised tõekspidamised? Ses suhtes on küsimuse väga selgele pinnale seadnud valitsuse kava ja tööplaan, mille härra Konstantin Päts Riigivanemana esitas Riigikogule 3. augustil 1923. aastal. Selle töökava häid külgi on härra Laarman mitmel korral rõhutanud, leides, et meie peaksime popsideküsimuse lahendamisel seal ülesseatud nõuetele vastavalt talitama. Samu seisukohti on soojalt soovitanud härra Tõnisson oma kõnes. Kui teie aga võtate selle osa valitsuse kokkuleppe kavast ja tööplaanist, siis on väljaspool iga-sugust kahtlust, et see ei taotle popsi kohtade küsimuse lahendamist, vaid popsi kohtade hävitamist. Meie loeme asjaomasest kohast järgmist: „Maaomanikul on õigus popsi lahku-mist nõuda, temale täielikku tasu makstes maa ülesharimise, maaparanduste ja ehituste eest, järgmistel kordadel:

a) kui riik ehk maaomanik on popsile asumiseks kindlustanud koha, mis oma väärtuse ehk otstarbe poolest halvem ei ole, kui popsi endine elukoht.“ See on üks tee, mida mööda pops tahetakse lendu panna. Siis edasi: „b) kui popsi koha eraldamine talu-maast viimase ühtlust rikub ehk selle põllu-majanduslikku kasutamist muul viisil tõsiselt takistab.“ See on teine lennutamistee. Meie teame väga hästi, eriti arvesse võttes härrade põllumeeste kõnesid, et põllumeeste meelest viimane kui üks popsi koht rikub talumaa ühtlust ja teeb tõsiseid takistusi talukoha põllumajanduslikule kasutamisele. Selle punkti põhjal peaks siis lendama iga popsnik. Aga leitakse, et sellest on veelgi vähe ning lisatakse juurde punkt d), mis järgmine: „kui talu, mille piirides pops asub, peale popsi koha maade eraldamist vähemaks kui

normaal 2-hobuse talu (ökonoomilise üksusena võetud) kujuneb“. See on kolmas tee, mis mööda pops peab minema, võttes koti ja kepi.

Meil on teada, et omal ajal, kui oli Riigikogus arutamisel riigimaade põliseks tarvitamiseks ja omanduseks andmise seadus, siis härrad põllumehed raiusid kui rauda selle eest, et normaaltalu suurus oleks 75 tiinu, see on 225 Riia vakamaad. Kui see maanorm võtta 2-hobuse normaaltalu aluseks, siis on päris kindel, et kunni 80% popsidest oma kohtadelt lendama peab.

On enam kui arusaadav, mispärast härrad Laarman'id, Tamm'ed ja Tonkman'id nõnda soojalt soovivad võtta popside maaküsimuse lahendamise lähtekohaks härra Päts'i „kokkuleppe kava ja tööplaani“ p. 25-dat: see annaks peremehele täie võimaluse arveid popsigi lühidalt õiendada: kao mu maa pealt! Sel puhul ei tohiks seda seadust nimetada popside maaküsimuse lahendamise, vaid popside kohtadelt väljatõstmise seaduseks.

Edasi on kummaline kuulata, kui siit räägitakse ja „Kajas“ kirjutatakse versokipikkuste tähtedega talude lõhkumise seadusest, kuna käesolevas seaduses ometi on püstitatud põhimõtte, et kõik popsikohad tulevad korraldusele nende sennistes piirides. Põllumehed on mitmel puhul rõhutanud, et neile see seadus vastuvõtmatu sel kujul, kui tahetakse maad anda sellest talukohast, kus pops praegu asub, sellejuures naabritalusid puutumata jättes. Meie tahame käesoleva seaduse II lugemisel põllumehi haarata sõnast, kui härgi sarvist, tehes ettepaneku, et popsikohtadeks võetaks maa mitte ainult sellest kohast, kus pops praegu asub, vaid et tarbekorral võidakse teha juurdelõikeid teistestki taludest. Meie tahame siis näha, kas härrad põllumehed on rääkinud hanide püüdmiseks, või pooldavad nad seda õigluse põhimõtet tõsiselt. Ma kardan aga väga, et põllumehed siis meie ettepanekule samuti rauda vastu raiuvad, nagu seaduseelnõule selle praeguselgi kujul. (Vahelhüüe põllumeeste ridadest: No jah, tahate kodanikkude tasku peal elada!) Härrad põllumehed, teie olete kõige rohkem teiste taskute peal elanud. Selleks on parimaks tunnistuseks Harju pank, „Kosmos“ ja teised ettevõtted. Teie asemel olles ei tihkaks mina tulla ütlemale, et tahetakse teiste tasku kulul elada. Poodu majas ei räägita nõõrist.

Härrad põllumehed on mitmel puhul rõhutanud: nüüd tahetavat heategu tasuda kurjaga. Sest popsid olla lastud peremehe maa peale selgest armust. Ma usun siin

palju rohkem härra Tõnisson'i omaaegseid ja praegusi väiteid, et popsikohtade tekkimine tuleb seada tihedasse ühendusse tööjõu nõutamine küsimusega. Suurem osa popsikohti on tekkinud mitte peremehe heldusest, vaid selle tagajärjel, et peremees endale tahtis soetada käepärast olevat odavat tööjõudu. Sellepärast võiks parem jätta jutud peremehe suurest armust ja heldusest ning rääkida parem sellest vastutasust, mis popsnik peremehele selle headuse eest andma peab. Härra Indermitte tõendab, et ta oma popside käest õige vähe võtab, ja et siin juttu ei saavat olla popsidele liiga tegemisest. Võib ju olla, et härra Indermitte tõtt kõneleb, kuid üksiku juhtumise järgi ei saa otsustada kogu küsimuse üle. Palju rohkem on tõendus selleks, et popsikohad on muutunud peremeeste käes popside eksploateerimise abinõuks. (J. Holberg, põl: Rent on ju normeeritud!) Härra Holberg ütleb: rent olla normeeritud. Seaduse järgi peaks olema nõnda, et teorent peaks jääma endiseks, ning raharenti peaks tohitama võtta vaid teatud piirides. Renti nõutakse popsnikult enamasti päevades ning nende arv on pea igalpool osatud kruvida võimatu kõrgele.

Mul on andmeid Seli valla popsnikkude kohta ja ma loeksin mõned ette, et härrad põllumehed võiksid ise otsustada, kas praegune rent on odav või kallis. Ma ei hakka teid väsitama terve pika nimekirja ettekandmisega. Ma esitan vaid mõned väljavõtted. Seal on näiteks pops J. Tõnisson. Tal on pool vakamaad maad ja teeb selle eest aastast 8 päeva tööd ning maksab 100 marka renti. Vene ajal maksis ta kolm kuldrubla. Peremehe arvestamise järgi on siis 3 kuldrubla väärtus tervelt 8 päeva + 100 marka. Arvates Vene ajal tööliste päevapalgaks 1 kuldrubla, selgub, et Vene ajal oli teorent 3 päeva. Nüüd on see tõusnud 8 päeva peale.

Edasi — J. Pahlberg: pool vakamaad maad kasutada, teorent 8 päeva; Liisu Tõnisson: 1 vakamaa maad, teorent 10 päeva. Vene ajal tegi ta 3 päeva. Nõnda on siis oma valitsuse päevil teoorjus tõusnud enam kui kolmekordseks. Kah edu. Edasi — L. Baum: pool vakamaad maad kasutada, teeb selle eest 12 päeva tööd; siis L. Peterson: $\frac{3}{4}$ vakamaad maad, teeb tervelt 16 päeva. (E. Masik, põl: Seal on hea maa!) Ma soovitan Teile minna Seli valda Liuranda ja vaadata, kuidas see hea maa seal välja näeb. Peale selle ei tohi unustada seda, et need maalapikesed on omal ajal popsidele antud peaaegu kõlbmatust maast. (M. Martinson, põl: Need andmed ei näita midagi!) On inimesi,

kellele üldse ükski arv midagi ei ütle, aga neid ei saa enam lugeda normaalseteks inimesteks.

Edasi — Jaan Märkson: 1 vakamaa maad, teeb 20 päeva. (M. Martinson, põl: Mitu lehma talu karjamaal käib?) Mitte 30, nagu mõnel Vastsemõisa valla popsil.

Vladimir Mihkelson $\frac{1}{4}$ vakamaa eest 12 tööpäeva, Mihkel Berget $\frac{1}{2}$ vakamaa eest — 10 tööpäeva, Ado Tomson — $\frac{1}{2}$ vakamaa eest 12 päeva, Gustav Naudi — $\frac{1}{2}$ vakamaa eest 10 päeva, Jaan Jürisson $\frac{1}{4}$ vakamaa eest 10 päeva, see on 40 päeva ühe vakamaa eest. (Vahelhüüe paremalt poolt: Kui palju Teie arvates siis peaks olema?) Jakob Andresson teeb $\frac{1}{2}$ vakamaa eest 20 tööpäeva, — jällegi 40 päeva ühe vakamaa eest. Aleks. Palberg — $\frac{1}{2}$ vakamaa eest 20 päeva, Jaan Vapper $\frac{1}{2}$ vakamaa eest 12 päeva, Jaan Tomson $\frac{1}{2}$ vakamaa eest 10 päeva, J. Palberg — $\frac{1}{2}$ vakamaa eest 10 päeva, M. Masso — $\frac{1}{2}$ vakamaa eest 10 päeva jne.

Härrad põllumehed, ma küsin, missuguse näo teeksite teie, kui teie oma käes oleva koha eest peaksite riigile maksma renti arvestades iga vakamaa pealt 15—40 tööpäevaga. Minu arvates oleksite teie siis esimesed, kes meie demokraatliku riigi maa põhja neaksid. Aga samal ajal, kui kehvad popsnikud ülejõu käiva teoorjuse all ägavad, oskavad põllumehed nende hädade üle heita vaid odavat ja labast nalja.

Mulle hüüti vahele, et selle eest saavad popsnikud lehma, lammast ja hobust karjatada peremehe karjamaal. Härra Martinson on kõnelenud popside Arkaadiast — Vastsemõisa vallast, kus popsnikud pidavat 20—30 looma ja elavat nagu parunid. Need jutud jäetagu lastetoa jaoks. Riigikogus istuvad mehed, kelle ette sarnaste lastejuttudega ei tarvitseks tulla. Igaüks härradest põllumeestest teab väga hästi, et need tööpäevad, millistest ma kõnelesin, nõutakse ainult maa eest. Kui popsniku lehm, lammas või hobune käib peremehe karjamaal, siis võetakse selle eest samasugust hingehinda, nagu maalapikese eestki. Popsnikud kirjutavad mulle, et võttes kokku need päevad, mis nad kohustatud tegema kõigepealt maa, siis lehma, hobuse ja lamba karjatamise eest, tuleb välja, et suve kestel kõige kibedamal töö ajal, kus ehk võimalik oleks midagi teenida talviseks ülespidamiseks, midagi muud teha ei saa kui ainult päevi peremehele. Härrad põllumehedki ei vaidle sellele vastu, kui ma rõhutan üldiselt tuntud tõsiasi, et päevi nõutakse eriti siis, kui kõige kibedam tööaeg, nagu heinaajal ja rukkilõikuse ajal. Pops peab siis olema nagu mõni pastlapaar, mida peremees igal ajal

võib varnast võtta. Hommikul teatab peremees, et nõuab popsniku enese juurde tööle. Pops peab ilmuma. Jätab ta minemata, siis on sedamaid kuri karjas. Ja nii tuleb popsnikkudel terve suvi töötada ja orjata. On lausa imestamisväärne, kuidas sellel kurnatud popsnikul üldse aega jätkub nii palju teenida, et end oma perekonnaga elatada. Härrad põllumehed on ise mitmel korral toonitanud, et popsnikkude käes olev maatükk nõndavõrd väikene, et see ei võimalda talle ülespidamise soetamist põllumajanduslikul teel. Kõige selle juures tulla ja rääkida: kõik on kõige paremas korras, minna isegi nii kaugele, nagu härra Tonkman ja Tamm, kes ütlevad, et pops olla peremehe kurnaja, siis on see kõige jämedam, igast piirist üleminev demagoogia. Aga milleks niisugused jutud põllumeeste suus — see on avalik saladus. Härrad põllumehed ei taha midagi muud, kui kaotada sedagi väikest kaitset, mis popsidel praegu olemas. Selleks seataksegi siis üles kena põhimõte: meie oleme popsideküsümuse lahendamise poolt, kuna aga teravalt sihitakse sinna, et popsnikult võtta võiks veel enam kui siamaani. (Vahelhüüe paremalt poolt: Kes on seda rääkinud?) Iga mõte tuleb mõelda lõpuni. Kui teiegi seda teete, tulete paratamatult välja selle juurde, mida ma praegu rõhutasin. Põllumeestel on kõigest sellest, mida nad praegu saavad, veel vähe. Nende suu jookseb vett suuremate suutäite järele. Sellest nende kõned, kust punase joonena läbi jookseb põhimõte, maksku vaba kokkulepe. Tarvis kaotada needki kitsendused, mis praegu popsi kaitsevad peremehe piiramata omavoli vastu, et siis võiks kolmekordset renti võtta. Ahnus on see, mis kihutab põllumehi üksteise järele tulema kõnetooli ja kõnelema Eesti „riigist“, tema „tulevikust“ ja muust. (Vahelhüüe: Kelle hoole all popsid enne olid?)

Härrad põllumehed on mitmel korral rõhutanud, kuidas Riigikogu olevat kõik teinud selleks, et vabakokkulepet, popsikohtade saatuse lahendamist takistada. Härra Indermitte heitis ette sotsialistidele — need olla kevadel vastu vaieldud, kui valitsuse poolt esitati vastav seaduseelnõu, mis peremehele võimaldab popsi käes kasutada olevat maatükki viimasele müüa. Härra Indermitte'le hüüti koha pealt vahele, et see seadus on vastu võetud ja praegu maksab. Kui ma ei eksi, oli härra Laarman see, kes mööda minnes tähendas, et tähendatud seaduse põhjal ei olevat tänapäevani pea ühtki vabakokkulepet sõlmitud. Mis see näitab? Aga seda, et just põllumehi siin taga kihutas mitte tahe vabatahtlikku kokkulepet peremehe ja popsi vahel või-

maldada, vaid jällegi jäme tagamõte. Selle tagamõtte väljendas salgamatult härra Indermitte, kui ta sõnas: Miks tahate teie lubada peremeest müüa oma maast ainult sellele popsile, kes praegu koha peal. Võimaldatagu peremehel müüa maatükke, kellele ta aga tahab. Siia ongi see koer maetud. Seegi novell pidi saama popsilede poomisnööriks. Tagamõte oli see, et peremehed võiksid oma kohad sedavõrd väikseks tükeldada, oma poegade ja tütarde vahel moepärast ära jagada, et popsnikkude seaduse vastu võttes enam midagi popsi jaoks üle jäänud ei olekski. (K. Tonkman, põl: Nüüd leidis Ameerika!) Ma ei ole kunagi käinud Ameerikat otsimas, vaid jätan selle löbu härra Tonkman'i hooleks, kes ses suhtes spetsialist. Siin tuleb imestada ainult üht: et riigi ja rahva üldhuvides, kelle nimel põllumehed räägivad, ei osata näha seda iseenesest mõistetavat tõsi- asja, et pops on samuti inimene, nagu peremeeski. Sellest momendist, kui põllumehed popsis inimest hakkavad nägema, kellel samuti õigus elamiseks — sellest momendist peale ei tule härrad põllumehed enam sarnaste jõhkrate mõtteavaldustega.

Juhataja **A. Rei**: Riigikogu on üle kahe tunni töötanud. Kuulutan veerand-tunnilise vaheaaja.

Vaheaeg algab kell 7 õhtul.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 7.40 min.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretääri kohal sekretäär **J. Holberg**.

V. Linnamägi (krst): Austatud Riigikogu liikmed! Käesoleva seaduse puhul on õige ohtrasti sõna võetud ja seadust õige palju arvustatud. Mõned härrad kõnelejad on õige sentimentaalsed noodid peale tõmbanud, kurbi, isegi pörutavaid pilte maalinud vaestest popsnikkudest, kuidas neid eksploateeritakse, kuidas ühe vakamaa maa eest nõutakse 40 päeva tegu, kuidas neid tahetakse välja ajada kohtade pealt, kus nad elupõlve olnud, jätta ilma maata, ilma asupaigata, ilma koduta, ja kuhu nende vaesed lapsed siis lähevad. Ja sealt, teisest küljest, on neid põllumehi, kelle maalel need popsnikud elavad, peaaegu pool inimesesööjateks tembeldatud.

Mina arvan, minu härrad, kui meie niisuguse tõsise küsimusega tegemist teeme, nagu seda on popsideseadus, siis peaksime ikkagi asja natukene objektiivsemalt võtma,

rohkem erapooletumalt ja kainemalt rääkima. Niisugune väga lopsakas stiil Riigikogu kõnetoolilt ei ole vast kõige kohasem. (L. Johanson, stp: Nagu Teie õlitatud toon!) Ei maksa ikkagi asja liialdada. Mina usun küll, et on ka põllumeeste, maapidajate hulgas neid üksikuid isikuid, kes tahaksid popsile käest, kes nende maa peal asuvad, saada kõige rohkem, mis saada võib. Usun, et niisuguseid olemas on. Aga ma usun ka, et on popsisid, kes sugugi nii väga sümpaatlikud ei ole oma olemise poolest, ja kelle kohta peremehel õigus on väga palju paha rääkida, ja kes peremehe elu pahatihti kibedaks teevad. See kõik võib olla. Kõik on inimesed, pops on inimene ja peremees on inimene, nii ühel kui teisel on halbtusi. See kõik on nii, aga see kõik ei ole reegel, need on ikka ainult üksiknähtused, kuid üksiknähtuste peale ei või meie seisma jääda seaduse arutamisel, ei või üksiknähtusi seaduse aluseks võtta. Seda küsimust peab otsekohe ja kainelt võtma, peab võtma riiklikult seisukohalt. Ma olen tähele pannud, et mitmed kõnelejad on seda seadust päris asjakohaselt kritiseerinud ja tähelpanu juhtinud ta puuduste peale, ja tal on kahtlemata mitmed suured puudused. Ma ei hakka neid olulisi puudusi siin enam kordama, mis juba teiste kõnelejate poolt ette on toodud. Tahan ainult üsna lühidalt tähelpanu juhtida mõne puuduse peale, mis siin ei ole tähelpanu leidnud.

Selles seaduses on õieti kahesugune põhimõte või kahesugune mõõt maksmata pandud. Kui § 2. ütleb, et § 1. nimetatud maade korraldamist käesoleva seaduse alusel võivad nõuda 1) maaomanikud, 2) kogukonna või asutuste maade kasutaja. See tähendab, et mõlemad pooled võivad selle seaduse põhjal nõuda seisukorra lahendamist. § 17. III lõige ütleb aga midagi muud. Seal on nimelt öeldud: „On aga koha kasutamise üle endisest ajast kokkulepe olemas, siis jääb see maakasutaja nõudel maksvaks“. Siin on juba teine mõõt. Esiteks on öeldud, et ka maa omaniku nõudel võib tulla maarentija ja maaomaniku vahekord korraldamisele. Kuid teine paragrahv teeb otsekohe suure eesõiguse maakasutajale, kui viimane nõuab ja kui endisest ajast tal peremehega kasulik leping olemas, siis ei tule see seaduse järgi lahendamisele. See näitab kui imelikke asjaolusid see seadus õieti sisaldab. Kui õigus on ühel poolel, siis peab ka teisel poolel seesama õigus olema. Siin ei ole aga seda. Siin on kahesugune õigus. See on õieti mööda minnes öeldud.

See, mille pärast ma õieti tahtsin sõna võtta ja mis minu arvates selle seaduse suu-

remaks puuduseks, on asjaolu, et see seadus ei taha ühte küsimust, popsideküsimust, korraldada, vaid tema tahab paralleelselt ka teist tähtsat küsimust, talurentnikkude küsimust — ülepea rendimaade kasutamise viisi lahendada, tahab sunduslikult otsekohe ka suuremad maatükid, talukohad 48—50 tiinu, või mis seal ette nähtud, samal alusel korraldamisele võtta, kui popsikohad. Mina arvan, et selle seaduse peaesmärk ja mõte on ikkagi nende väikeste popsikohapidajate seisukorda kindlustada, ja ei või ühes seega asuda ka suuremate maapidajate, maakohapidajate vahekorra lahendamisele nende omanikkudega, nagu seda on 48-tiinulised kohad. See on hoopis teine küsimus ja tähtis küsimus. Et need küsimused siin kokku on pandud, see on seaduse puudus ja teda ei või niisugusel kujul elus maksma panna, sest see tekitab ainult suuri arusaamatusi ja pahandusi. Minu arusaamise järgi peab siin ära lahutama kaks põhimõtet, üks on popsideküsimus ja teine rendimaade küsimus, neid aga ühte panna ei või. Kui siin — ja eriti puutub see rendimaade küsimusesse — suuremas mõõdus, suuremate kohtade kohaselt, kogukondade, linnade maa tarvitamine võtta, meie teame, et meie linnadel on mitmed suured maaomandused, iseäranis Tallinn on selle poolest eriseisukohal, et tal on palju maid väljaspool linna administratiivi piire, ja isegi mitmed mõisad — siis ei saa nende rendimaade küsimust ometi kuidagi lahendada popsnikkude seaduse najal. Neid kasutatakse sel teel, et antakse rendile elanikkudele, ja need kohad on väga mitmesugused. Kui ühest küljest võib öelda, et linn on, nii öelda, väga suure hulga popsikohtade omanik, tal on väga palju väikseid kohti rendile antud, mõnest vakamaast peale, kunni mõne tiinuni — siis teisest küljest on linnal suur hulk rentnikke, täiesti suurte talukohtade omanikke, missuguste kohtade suurus on 20-tiinust kunni 50—60 tiinuni. Kumbi kohti Tallinnal rohkem on, seda kindlasti ei tea, aga ma arvan, neid on peaaegu pooleks.

Kui räägiti siin, kui hirmsat suurt renti peavad popsnikud eraomanikkudele maksma, näiteks ühe vakamaa eest 40 päeva, kui meie rehkendame 200 marka päevas, siis teeb see 8000 marka vakamaa eest. Tallinna juures niisuguseid määratud rendimäärasid uneski pole nähtud ja ma toaksin mõned näited, kui palju linnale renti maksetakse. Näiteks suur Rae mõisa, linnamõisa, seal on mõni 27 või 28 talukohta. Need talukohad on välja renditud ja nende talukohtade suurus on 19,5 tiinu kunni 47,5 tiinu. Need 27—28 talukohta, kogusuuruses 600 tiinu, maksavad linnale renti kogusummas 93.000 marka aastas. Vaadake siin,

mu härrad, ei saa kõnelda niisugustest rentidest, mida popsnikud pidada maksma. Vaatame mis maksavad üksikud kohaomanikud. Siin on näiteks rendikoht, ma võiksin terve rea neid ette tuua, 42 tiinu suur, maksab 7.110 marka aastas renti, siis on teine koht, 35 tiinu suur, maksab 6.435 marka aastas renti jne. 21 tiinu suur maksab 3710 marka, 17¼ tiinu — 840 marka. Need on praegused margad, mitte Vene endised rublad. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Härra Linnamägi, kas Teie ei ütleks, kui suur tükk on härra Päts'il ja mis see maksab.) Seda ütleb ta ise, mis mina ütlen. Ja siis kui võtta mõned väiksemad kohad, näiteks on terve rida väiksemaid maatükke välja antud 4—5 versta linnast Habersti mõisast, seal on kohad 3, 4, 5 tiinu suured, need kohad maksavad linnale, uute, alles paari aasta eest väljaantud rendinormide järgi, 5 tiinu suuruse maatüki pealt 1.437 marka aastas, 4 tiinu suurelt maatükilt — 1.700 marka aastas, 3 tiinu suurelt maatükilt — 1.450 marka aastas jne. Vaadake, siin on hoopis teised rendid. Linna külje all 4 tiinu suurune maatükk, kus rentnik võib iga kaalika ja kapsapea eest kaunis head raha saada, maksetakse ainult 1.400—1.500 mk. renti. Vaadake, siin pole mingisugusest rentnikkude eksploateerimisest enam juttu. Sarnaseid andmeid võib terve rea ette tuua ja kui tahetakse neid rentnikke linna külje all, kus iga maalapp tõesti midagi sisse tuua võib, selle seaduse normide järgi korraldama hakata ja linna sundida neid väga odavalt ära müüma, see ei ole õige. Kui juba maaseaduse juures olid väljavõtted tehtud linna, kogukonna maade kohta, siis peaks loogiliselt ka selle seaduse juures neid välja arvama, sest muidu oleks see kogukonna, linna õigustesse tungimine, milleks aga mingisugust tarvidust ei ole ja mis millegiga ka põhjendatud ei ole. Mina arvan, et see seadus sel kujul vastu võtta ei tuleks, vaid ta tuleks komisjoni tagasi anda ümber töötamiseks, kõigepealt, et kogukonna maid selle alt välja eraldada. (B. Eilman, stp: Mitmeks aastaks komisjoni anda?) Tehke kuu ajaga valmis, mida varem, seda parem. Ja teiseks popsideküsimus, see tähendab väikekoha, maalapikeste pidajate küsimus eriküsimusena võtta ja välja töötada, siis võib ta otstarbe kätte saada ja riigielus kasuks olla, Sarnasel kujul teda vastu võtta, tõesti, minu süda küll ei luba.

M. Laarman (põl): Väga lugupeetud rahvasaadikud! Ma pean tähendama, et minu eelkõneleja härra Linnamägi tähendus tähelepanu väärrib. Ta tähendas, et käesoleva seaduse juures peaksime suurema tõsidusega vii-

bima ja mitte harilikkude lööksõnade taha oma mõttevaesust peitma. Minu arvates on siin külm veri ja rahulik meel iseäranis tarvilikud, et neid andmeid, mis siin ühelt kui teiselt poolt on ette toodud, kaaluda, sest nad vajavad kontroleerimist ja ettevaatlikku käsitamist. Et küsimus tõsine on, siis ei hakka ma puudutama neid väiteid, mis pahempoolsete kõnelejate poolt põllumeeste aadressil pilluti. Pean ütleva, et kui härra Jõeäär tähendas, nagu ei peaks taluperemees oma popse inimesteks vaid tööloomadeks ja nagu algaks inimene ainult taluperemehest peale... (E. Jonas, stp: Teie ei pea neid küll inimesteks!) Vabandage, ma olen oma töölistega väga hästi läbi saanud ja olen siiaani kõige suuremas sõpruses nendega elanud, kuid ma ei tea, kuidas Teie nendega läbi käite. Igaüks arvestab oma seisukoha järele. Siis oli minule väga üllatav kuulda, et mõisnikud olla palju inimlikumad olnud oma tööliste vastu kui taluperemehed, nagu härra Jõeäär tähendas. Minule on see täiesti uudis. Minu teada teeb taluperemees ühes oma töölisega tööd ja sööb temaga ühe laua ääres, temale on tööline tõsiseks kaaslaseks, sellepärast ei saa kuidagi tõendada, nagu härra Jõeäär seda teeb, et mõisnikud oma töölistega endisel ajal olla palju inimlikumalt ümber käinud. Ma kordan veel kord, et ma ei taha niisuguste väidete peale vastata, need on sama läbipaistvad, nagu arvud, mida härra Jõeäär ette tõi, nimelt, et meil popsikohti olla kümnetuhande kaupa. Ma ei tea, kust ta need andmed on võtnud, kahjuks ei toonud ta neid algallikaid, kust need arvud on ammutatud, ette. Meie nägime ühel eelmisel koosolekul, kui väga ettevaatlikult peab neid andmeid võtma, mida siin mõnelt poolt ette loeti. Ma tuletaksin meelde ka juhtumist, kus Audru popside halvast seisukorrast kõneldi, ja selle kohta andmeid ette toodi tähendusega, et nad asuvad taluperemeeste maa peal, kuid pärast tuli ilmsiks, et see dokumendi ettelugeja oli teadlikult eksinud, ja et seal juttu ei olnud taluperemeestest, vaid teistest. Nõnda peab väga ettevaatlikult sarnaste andmetega ümber käima ja neid käsutama. Ma tahaksin härra Johanson'i esimese küsimise peale paari sõnaga vastata. (L. Johanson, stp: Ma ei taha Teid kuulata!) Härra Johanson ei taha kuulata. Ma pean ütleva, et minul ka iseäralikku himu ei ole olnud teda kuulata, kui ta kõneleb, sest ta ei saa sugugi rahulik olla, kuid ma olen teda siiski püüdnud kuulata. (L. Johanson, stp: Kuhu Teie pääsete, Teie peate kuulama!) Kui nüüd härra Johanson ei taha mind kuulata, siis on ju võimalus olemas end nihutada sinna, kus ta sõbrad nii sagedasti viibivad, ja ka praegu

viibivad. See on tal väga kerge. Härra Johanson tähendas, et ta ei tea põhjust, mis sunnib põllumeeste rühma olema selle seaduse vastu ta praegusel kujul. Ma pean tähendama, et see härra Johanson'i esimene pool mõttest ei ole õige, kus ta ütleb, et ta olla tähepanelikult kuulanud meie rühma kõnelejate kõnesid. Kui ta oleks neid tähepanelikult kuulanud, siis oleks ta vististi võinud kuulda hulk põhimõtteid, mis pärast põllumeeste rühm käesoleva seaduse vastu peab olema. Kui lubatakse, ma kordaksin mõned üksikud tähtsamad põhimõtted. Meile paistab silma, et käesoleva seaduse juures on eeltööd tegemata. Eeltööde mittetegemine paistab kõige enam silma sellestki, et meil ei ole praegu teada, kui palju popsikohti on olemas. Ma kandsin vähe aja eest ette statistika keskbüroo andmed, kus need mõne tuhande peale on arvatud. Siin on nimelt öeldud, et Eestis üldse on ostutalused 40.887 ja nende maa peal on rendimajapidamiste arv 1,5—5 hektaari — 3.076, 5—10 hektaari — üle 800, 10—20 hektaari — üle 1000 jne. Härra Jõeäär arvab selle summa hulka isegi viiendas kategoorias asuvaid kohti 30—60 hektaari ja 60—120-hektaarilisi. Selle loogika järgi tuleks härra Pool'i koht ka popsikohaks arvata. Temal on nimelt maad 300—400 vakamaa ümber. Kõik rendikohad talumaadel kokku on üldarvus 6.584. Ma arvan, et need arvud näitavad, et ei ole nii palju popsikohti. Juba sellepärast peaksime selguse mõttes nõudma, et eeltööd saaksid tehtud, ja et meie teaksime, kelle jaoks anname seaduse. Peale selle oleks tarvilik teada, kui palju neid kohti on, mida oleks võimalik kergemalt peakohast lahutada. Nagu ma juba tähendasin, on üksikute talude heinamaatükkide peal, kaugemate maaäärte peal ja krundi keskel, sarnaseid kohti. Neid andmeid meil ei ole, ja selleks oleks tarvis teha eeltöid.

Teiseks, selles seaduses ei ole popsi mõiste kindlaks määratud. Meie ei tea, keda teie popside alla tahate seada. Kõnedest oleme kuulnud, et selle mõiste alla tahetakse viia igasugused juhtumisi talumaa peale sattunud inimesed. Kui meie loeme § 3 p. b, siis näeme, et seal öeldakse, „kes enne 1920. aasta 1. jaanuari on maad kasutama hakanud, et need teatava talumaa küljest omale koha saavad“. Meie arvates peaks see kindlaks määratama, keda popsiks arvatakse ja kellele maad antakse.

Kolmandaks tähendasime meie, et puuduvad eelseadused. Hiljuti oleme maakommissjonis vastu võtnud maakorralduse seaduse, mille peal terve praegune seadus põhjeneb. Kuidas saame siis käesolevat seadust vastu võtta, kui selle alusseadus puudub. Samuti puudub ka seadus, mis lubaks talu küljest maid eral-

dada. Kevadel võtsime ühe sarnase seaduse küll vastu, kuid see ei lahenda seda küsimust täielikult.

Siis rõhutasime meie, et riik tahab popside küsimust lahendada üksikute maaomanikude kulul. Kuid see on täiesti ülekohtune, kui seda tahetakse teha.

Härradel sotsialistidel on vähemalt põhimõte, kui nad nõuavad, et tuleb võtta kõigilt. Kuid siin ei ole ka see põhimõte selge. Siin öeldakse: väikestelt tuleb ära võtta ja suurtele jätta. See on üks iseäralik loogika, mille järgi meie käia ei saa ja ei taha. Sellepärast ütleme meie, et seadus sellel kujul ei ole vastuvõetav ja ta tuleb ümber konstrueerida, kui ei taheta suurt ülekohut teha ühele jaole meie kodanikest.

Kui härrad pahempoolsed oleksid kuulanud tähepanelikult, siis oleksid nad pidanud meie väidete vastu vaidlema. Aga niihästi üks kui ka teine ei vaielnud vastu. Kui härra Johanson oleks öelnud, et see on õige põhimõte, et väikestelt võtta ja suurtele mitte võtta, siis oleksin ma sellest aru saanud. Kuid selle üle ei vaieldud sugugi. Peale selle tahtsin ma mõned mitteõiged väited parandada. Härra Johanson, samuti tema parteikaaslane Gustavson, rääkisid suure paatosega sellest, kuipalju popsidelt renti võetavat, ja et see rent sagedasti väga suur olevat. Mina küsiks in härra Gustavson'i käest, kus ta on elanud? Minu teada liigub ta õige sagedasti popside keskel ja ei jätta ühtki juhtumist kasutamata selleks, et nendele natukene hoogu anda. (Vahelhüüe paremalt poolt.) Mina tuletaksin meelde, et ega Teie ometi „Riigi Teataja“ nr. 55/56 s. a. koju ei ole unustanud. Seal on väikemaapidajate rendilepingute muutmise seadus sees. Selles seaduses on siis, minu lugupeetud kaasmaakondlane, meie oleme mõlemad Pärnu maakonnast, täpselt määratud, kuipalju renti võib popsilt võtta. Ja need määrad on õige kindlad. Vist oli renti õige hulk tuhandeid, ühel juhtumisel isegi kümme tuhat. Kuid mispärast laseb ta niisugust ülekohut sündida, kui ta võiks väga hästi ära seletada seaduse järgi, et lugu on nii ja nii. Mina pean tähendama, et minul sarnast julgust ei ole tõendada, nagu seda mõni kõneleja teeb, et mina ütleksin, kõik, kes põllumehed, on head ja inglid ning halba nad ei tee. Pean tähendama, et on olemas halbu ja häid põllumehi, samuti ka popse. Üldiselt peab aga ütleva, et siamaani on popsid ja peremehed paljudel juhtumistel hästi läbi saanud, ja kui ei oleks neid vahekordi kunstlikult teravaks aetud, siis oleksid võinud nad oma vahekordi leplikumalt lahendada.

Siin loeti kirjasid ette, ja minul on samuti hea hulgakene ligi võetud. (L. Johanson,

stp: Kas need on armastusekirjad?) Ei ole. Teie loete armastusekirju. Ega Teie, härra Johanson, ometi poissmees ei ole, et Teie nii sentimentaalselt mõtlete. (L. Johanson'i, stp vahelhüüe.) Sellepärast on Teil: mis meelega peal, see keele peal. Mina nagu vanapoolne mees, olen üle 50 aasta vana, nende õrnade küsimustega tegemist ei tee, aga Teie viskate küll mõnikord üle aisa välja.

Neid kirju ma ette lugema ei hakka, aga neis tähendatakse, et kõige parema tahtmise juures ei saa kokku leppida. Sealtpoolt on antud neile hoogu, et ei ole tarvis kokku leppida, sest varsti tuleb seadus, maa võetakse peremehelt ära ja sellepärast ei ole tarvis maksta. Lugu on niisugune, kui hakatakse kokku leppima, siis tulevad mingisugused tingimused täita. Nii on neile öeldud ja selle pärast ei ole suuri tagajärgi neil kokkuleppimistel siamaani saadud.

Mu rääkimise aeg on kahjuks läbi, sellepärast lõpetan.

K. Tamm (põl): (O. Gustavson, stp: Issand, heida armu! — O. Amberg, krst: Kas sotsil hirm juba? — O. Gustavson, stp: Mis konsistoorium tahab? — L. Johanson, stp: Niisutada.)

Lugupeetud Riigikogu liikmed! Meil on sellest palju räägitud, et vahekord taluomanikude ja nende popside vahel olla halb. Tuleb küsida: on see siis tõsi, ja kust see halb vahekord on tekkinud, on see vahekord alati halb olnud või on ta viimaste aastate jooksul halvaks muutunud? Mulle paistab, kui ta vahest mõnes kohas kõigeparem ei ole, siis on sel oma põhjused, ja need põhjused on vist tekkinud pärast ilmasõda. Iseäranis on meeolehärm tekkinud neil taluomanikkudel, kes on sõlminud pikaajalisi rendilepinguid. Ja neid on nad vahest sõlminud kunni 99 aasta peale. On palju niisuguseid rendilepinguid olemas väikeste platside kohta taluservadel, on nimelt maad välja renditud seltsimajade alla, kaupmeestele, töösturitele, suvitajatele jne. On isegi niisuguseid rendilepinguid olemas, mis kreposteeritud on, nii et kui nende talukohtade peale uued peremehed asuvad, siis need lepingud neile siduvad on. Meil on seadused maksuma pandud, kus kuldrublade asemele maksetakse nende pikaajaliste rendilepingute juures 1½ kordselt, nii et kui oli seal Tallinna vakamaa välja antud 3 või 5 rubla eest, või kui väga kasutoovale ettevõttele, siis vahest ka 10-rublalise aastarendi eest, siis saab nüüd taluomanik väljarenditud eluaseme platsi eest 4½, 7½ või koguni 15 marka aastas renti. Mu härrad, teil kõigil on selge ettekujutus sellest, missugune ostu- jõud neil summadel on. Muidugi tuleb siis

ette, et vahest loobutakse niisuguste summade vastuvõtmisest. On väga väike arv niisuguseid rentnikke ja popse leida, kes vabatahtlikult kõrgemat hinda pakuvad, kui seadus neil lubab maksta. Neid on olemas aga väga vähe. Rendilepingute pikendamise seadused on teiseks põhjuseks, mispärast vahekord popside ja taluperemeeste vahel igas kohas kõige parem ei ole, sest just see seadus võimaldab popsidele väga mitmes kohas poolmuidu elamist. On juba arusaamisele tulnud, et linnades üüride normeerimine ja määramine õige nähtus ei ole, ja püütakse üüriseadust ära kaotada, ja nimetatud seaduse ärakaotamise seaduse projekt on kaunis laialdast poolehoidu leidnud. Seedasama rada tuleks ka vist siin maade suhtes käia.

Kolmandaks peab ütleva, et käesolev seaduseelnõu ripub kui Damoklese mõök rendileandjate pea kohal. Seega on palju põhjusi olemas, mispärast endine hea patriarhaalne vahekord popsi ja peremehe vahel enam maksev ei ole.

Siis puudutaksin ma käesoleva seaduse mõnda puudust. Kõigepealt pean ütleva, et leian, niisama nagu rkl. härra Tõnisson, et valitsuse projekt on siiski parem, kui see projekt, mis maakomisjonist välja tuli. Aga ka valitsuses projektis on kaunis suured puudused ja vastolud olemas. Seal näiteks § 1. ütleb, et korraldamisele kuuluvad väljaspool linna ning alevikkude ehituspiirkondade asutuste ja eramaad, millel on rendi- ja vabadikukohad. Nii tuleks arvata, et tulevad ümberkorraldusele — k pereustroistvu — mitte ainult vabadikukohad, vaid terved kohad, et tuleksid kohad nii ümber planeerida, et igal juhtumisel isik, kes sinna elama on asunud, võib omale maad leida. Kui järgmist paragrahvi vaatame, siis näeme, et see sugugi nii ei ole, vaid on palju erandid, mil juhtumisel vabadik sealt talust, kus asub, maad ei saaks. § 2. ümberkorraldust ei luba, vaid lubab ainult teatavatel juhtumistel popsi maad eraldada. Nii on siis § 1. vastolus § 2.

Siis paistab mulle isiklikult, ma ei tea kuidas mu rühma seisukoht selles asjas on, et ei oleks vajadust mobiliseerima hakata valla kogukondade maid. Lääne-Euroopas ollakse arvamisel, et iseäranis valla kogukondadel peaks maid olema tarvitada, mida nad võiksid ajuti välja anda puudustkannatajatele inimestele, kel väikene tööjõud on, nii et kui üks puudustkannataja oma elupäevad lõpetab, võiks väikseid kohakesi jälle keegi teine abivajaja kasutada. See teeks hoolekande kulud valla kogukondadel palju väiksemaks ja annaks ka palju mõnususi ühele ja teisele puudustkannatajale. Sellel, et valla kogukondadel maid olemas, leitakse välisriikides väga suur sotsiaalpoliitiline

tähtsus olevat, ja ma arvan, et teatud tähtsus ei puuduks sellel asjaolul ka meil. Peale selle peab toonitama, et meie maakondadel maid hoopis vähe on. Mis meie kogukondadesse puutub, siis on suuremal määral maid olemas ainult linnadel, siis on olemas ka asutuste maad ja erarendimaad.

Mis valitsuse projekti puutub, mis minu arvates ennem võiks aluseks võetud saada kui komisjoni projekt, siis on ka seal omad vead ja ebamäärased üteldused sees. Siin tuleks kõigepealt toonitada, et valitsus oma seletuskirjas toob ette, et tuleb kaitsta talukohtade peale asetatud vabadikke, kes talumaa peale oma hooned ehitanud ning väikese maaharimise ette võtnud. Natukene allpool väidab valitsuse seletuskiri, et niisuguseid vabadikke või väikepõllupidajaid tuleb kaitsta, kelle maatükk ühes põllumaaga ei ulata üle 5 tiinu, missuguseid olla Eestis 9.560. Kokku olla neil 6.801,2 tiinu põldu, 12.857 majapidamise hoonet ja niisuguste vabadikukohtade peal elada 36.254 inimest. Just samasugused arvud leiame statistika keskbüroo 1922. aasta väljaandes nr. 1—2. Seal on aga neil arvudel hoopis teine tähendus. Seal kirjeldab statistika peasajalikuks mitte popse, kes talude piirides asuvad, vaid neid popse, kel iseseisvad popsikohad kas omanduse alusel või rendilepingu põhjal kasutada. Eestimaa talurahvaseaduse § 58. nimetab popsideks neid, kellel alla teatava määra, alla 3 tiinu põldu vastava karja- ja heinamaaga. Statistika kuukiri ei räägi neist popsidest, kes ostetud talukohtadel asuvad. Kuukirjas on öeldud: kes renditud talumaadel asuvad. Renditud talumaaks aga nimetatakse see talumaa, mis mõisamaa ei ole, vaid nõndanimetatud punase kriipsuga mõisast eraldatud on. Renditud talumaaks nimetatakse talumaa ka siis, kui üksikud talud juba ammugi müüdnud. Ta jäi ikkagi Põhja-Eestis „krestjanskaja arendnaja semlja“ ja Lõuna-Eestis „Gehorchsland“ nime alla. Selles statistika kuukirjas räägitakse igasugu popsikohtadest, ka neist, mis osalt riigi omanduseks läksid. Statistika kuukiri teeb küll kindlaks, et on 9.560 popsikohta, kuid siin tuleb ära märkida, et käesolev seadus tahab oma kaitse alla võtta kõigest 6.438, need on just niisugused popsid, kes oma eluhoonetes elavad. Neid popse ei ole aga 9.560, vaid 6.438. Paistab aga siiski arusaamatu, mispärast just neid kõiki mõeldakse kaitse alla võtta, kuna nende hulgas võib isegi kapitaliste olla. Miks just neile tahetakse soodsatel tingimustel maid kätte lubada? Kui võtame nimetatud statistika kuukirja, siis näeme, et popsid elatavad ennast: põllutööst 59,7%, kalapüügist 2,1%, ärist ja käsitööst — 25,2%, kuna muudel aladel tegutsevaid isikuid on 13%.

Seal hulgas võib olla suvitajaid ja ka igasugu teisi isikuid, kes omale pikema aja peale maaplatsi rentinud. Virumaal näiteks on mõned Tartu professorid omale talude küljest väikesed maatükid rentinud ja on peremeestega kindlad lepingud sõlmitud, et mõnekümne aasta pärast langevad need maad ja hooned taluperemeestele omanduseks, selle peale vaatamata, et seal kultuurtööd tehtud ning rohuaiad asutatud. Nüüd püüab see seadus kõik need lepingud ümber lükata ja taluperemeestelt need maad ära võtta. Omal ajal on need maatükid väga odavalt rendile antud selles mõttes, et nad ükskord taluperemeestele tagasi langevad. Kui seda kindlustust poleks olnud, siis oleksid rendid hoopis kõrgemad olnud. Siis tuleb tähendada, et statistika kuukirja arv käib nende popsi-majapidamiste kohta, kelle maa kogusuurus ainult kunni 5 tiinu, kuna valitsus popsikohtadeks loeb ka niisuguseid talusid, kellel kunni 5 tiinu põldu, aia- ja õuemaad kokku, sellega siis harilikke talusid. Ei ole sellest veel küllalt, kui seletuskiri ütleb, et iseseisvat rendikohta vabadikukohta all ei mõelda. Kui seaduse tekst selge on, siis seletuskiri ei saa enam mööduandev olla, nii et iseseisvaid talukohti võib võõrandada. Näiteks, kui taluperemehel rohkem kui üks koht on ja mõni juhtub olema välja renditud, ja rentnik majahütikese sinna peale ehitab, siis võiks rentnik omale seda maad omanduseks hakata nõudma, mis aga päris ülekohtune oleks. Tihti peale on niisuguseid juhtumisi olnud, et noor peremees, kes ilmasõja või vabadussõja ajal sõtta läks, andis ühe oma kohtadest rendile, lootes, et ta edaspidi seda oma kätte tagasi võtta saab. Niisugusest lootusest tõmbab aga rendilepingute pikenduste seadus kriipsu läbi. Neil peremeestel, kellel rohkem kui üks koht, tuleb nende kasutamisest rendilepingute pikendamise seaduse põhjal loobuda, ehk küll tihti juhtub, et sel peremehel, kellel 2—3 kohta, varandust vähem on, kui sellel, kellel 1 hea koht.

Edasi paistab valitsuse seletuskirjast, nagu oleks niisuguseid rendi popsikohtade elanikke, kellel kunni 5 tiinu põldu ja kus popsidel oma eluhooned peal, 36.254, mis aga täiesti põhjendamatult. Statistika kuukiri räägib küll niisugusest elanikkude arvust, kuid seejuures räägib ta hoopis millegist muust, nimelt niisugustest popsikohtadest, mille kogusuurus, ühes arvatud heina- ja karjamaa, ei ulata üle 5 tiinu, seejuures arvates ka neid popsikohtadeks, kus popsikohtade elanikud peremehe hoonetes elutsevad ja hulka võttes ka neid popsikohti, mis popsi omanduses seisavad. Peab veel tähendama, et neist popsikohtade pidajatest, kellest statistika kuukiri räägib, kõi-

gest 59,7%-ti põllumehi on, nii et seal võib igasuguseid kapitaliste hulgas olla selle arvu juures. Siis on üheks valitsuse projekti suureks puuduseks see, et ta mitte nii moodi ei toimetata, kui näiteks Soome torparite seadus, mis annab popsi mõiste, aga et projekt seda ei anna, siis peab küll arvama, et ta peab kinni sellest popsimõistest, mis maksvates talurahvasaadustes on ette nähtud, ehk küll seletuskiri hoopis teist keelt räägib. Soome on minu teada ainukene riik, kes popsiküsimust sel teel on korraldama hakanud, et popside käes olevad maad popsidele omanduseks võõrandatakse. Soomes on popsi mõiste väga kitsas. Soomes loetakse popsideks neid isikuid, kellele võõra maa peal on oma eluhooned, õuemaad ja natuke aia- ja kartulite, porgandite ja kapsaste jaoks jne. Niisuguseid popse oli Soomes 1901. aastal, kui seal suur maade arvestamine oli, 96.000. Soome elanikke on 3 korda rohkem kui meil. Soomes on 3.400.000, meil — 1.100.000. Popse päris väikeste platsidega oli neil aga 10 korda niipalju, kui meil; see ei ole aga Soomet veel kohutanud. Talukohtade omanikke oli neil 116.000 — seega siis taluperemehi mitte palju rohkem, kui popse. „Kallio“ seadusega luuakse neid popsikohti alatasa juurde. Soomes võõrandamise seadus annab popsidele maad ainult ta eluhoone juurest, kuid kogusuures ainult kunni 2 hektarini. Soome torparite seadus on ülepea taluomanikkude vastu õiglasem kui meie käesolev seaduse projekt. Samuti kui meil, võib Soomes popsidele maa-andmisest mitmel juhtumisel ära öelda. Hind maksetakse omanikule riigi väärtpaberites välja, missugused väärtpaberid palju kõrgemat protsenti kannavad, kui see intress välja teeb, mis meie vabadikud taluomanikkudele maksma peaksid. Mis hinnasse puutub, siis pean tähendama, et see hind, mis Iiri mõisnikkudele ja Soomes maaomanikkudele maksetakse, on palju kõrgem, kui siin tahetakse taluperemeestele maksta maade eest, mis nad enamasti suure vaevaga on omandanud. (O. Liigand, rhv: See on põllumeeste tegu, et hind on alla aetud!) Nii siis selgus, et valitsuse seletuskirjas ettetoodud arvudel ei või mingisugust tähendust käesoleva seaduse arutamisel olla. Nad käivad hoopis teise asja kohta, ja mitte nende popside kohta, kellest käesolevas seaduses jutt on. Oleks vaja peatuda selle juures, keda maksev seadus vabadikuks loeb, sest meil on siin tegemist seadusega, mitte aga mõne põllumajandus-teadusliku traktaadiga. Kui seaduses teisiti defineeritud ei ole peaksime võtma kõigepealt seaduse definitiooni. Ma loeksin ette venekeelsest ametlikust tekstist, poolametlikku eestikeelset teksti mul

kahjuks käepärast ei ole, ei ole teda ka riigiraamatukogus. Liivimaa talurahvaseaduses on vabadikkude kohta ette nähtud eriosa ja seal on järgmist öeldud § 551.: „Под общим названием бобылей разумеются члены волостного общества, которые, не принадлежа к разряду самобытных поземельных собственников, и не состоя ни в законном арендном, ни в законном служебном соотношении с другими членами общества, обращаются в тягость сему последнему и вымогают от него пособия, хотя совершенная неспособность таковых лиц к снискиванию себе пропитания законно не признана и им не выдано узаконенных свидетельств о бедности. По закону бобыли терпимы быть не могут.“ (O. Liigand, rhv: Härra Tamm, see definitsiooni otsimine on ilmaaegne.) Nii palju kui ma mäletan, anti vanemad talurahvaseadused ka Saksa keeles ametlikult välja ja vabadikkude osas oli pealkiri „Lostreiberwesen“, Vene keeles „bobölj“, Eesti keeles „vabadik“, see vastab just saksakeelsele sõnale, nii et § 551 ja järgmised räägivad just vabadikkudest. (M. Martna, stp: Mis mõttes see „los“ siin vaba on? J. Vain, stp: Missugused ajad siis olid, kui see seadus kirjutati?) Ma loen teile paragrahvi ka uuemal, muudetud kujul ette. (M. Martna, stp: Tähendab „los“ tähendab siin seda, kellel tööd ei olnud.) Juba 1819. a. tarvitati seda sõna selles mõttes, kui seda 1860. a. § 551. Mina käsitan praegu vabadiku mõistet nii, nagu ta seadus ette näeb. Talurahvaseaduse § 584. järele on selge, et popse oli nii mõisniku, kui ka taluomaniku maa peal. Eestikeelses tõlkes kõlaks § 551 umbes järgmiselt: „vabadiku nime all tuleb mõista neid isikuid, kes ei ole ei kohaomanikud, ei ole seaduslikus rendivahekorras, samuti ka mitte seaduslikus teenistusvahekorras, vaid kes valla kogukonnale raskuseks muutuvad, kuigi nad täitsa töövõimetus ei ole ja neile vaesusetunnistusi välja antud ei ole. Seaduse järgi ei ole vabadikud sallitavad“. (M. Martna, stp: Kuidas? Seaduse järele ei ole sallitavad?) Saksakeelses seaduses kõlab paragrahvi lõpp: dürfen nicht geduldet werden. See on selles mõttes öeldud, et neile taheti kas rohkem maid anda või jälle tööliste kihti üle viia. (M. Martna, stp: See on, ei tahetud neid väikseid kohti asutada.) Siis 19. veebruaril 1866. aastal muudeti selle paragrahvi lõpp. Seal ei räägita sellest, et nad ei ole sallitavad, vaid defineeritakse pikemalt, milles nad süüdi peavad olema, et popsiks või vabadikuks loetud saada. Nimelt loetakse niisuguseid vabadik-

kudeks, kellele valla kogukond tihtipeale abi andnud ja kes tihtipeale ei ole oma kohustusi valla kogukonna vastu täitnud. Seal öeldakse, et nendega tuleb käia 1866. aasta seaduse § 19. põhjal, nii et neid tuleb kas kuskile teenistusse paigutada või ühiskondlikkudele töödele panna, näiteks teede parandamisele. Siin on ka eriti niisetatud töövõimetuid, keda võidakse vaeste nimekirja ülesse võtta. (M. Martna, stp: Ega see definitsioon midagi väärt ei ole.) Meie seadused ei ole uut vabadiku mõistet üles seadnud, nii et peame siiski natukene selle juures peatama. § 551.-st täiendab § 568. selles mõttes, et ka neid ei või vabadikuks lugeda, kes võivad tõeks teha, et nad mingisuguse käsitöö või ameti täiesti on ära õppinud.

Pärast 1866. a. 19. veebruari seaduse maksmapanemist pidid käsitöölised oma ametioskuse, Liivimaa kubermanguvalitsuse käskkirja järgi 1867. a., kihelkonnakohtuniku ees tõeks tegema. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Missuguse aasta seadus sellest räägib? — M. Martna, stp: See oli enne käsitöö vabadust?) See oli aastal 1867.

Ma läheksin edasi. Vabariigi Valitsuse seletuskiri ütleb küll, lehekülj 9-dal, kindlal sõnal, et eraisikute päralt olevad üksikud iseseisvad talukohad, mis mõnikord küll välja renditud, käesoleva seaduse alla ei kuulu. Kuid sellel ütelusel on vähe tähtsust, sest väljarenditud eraisikute talud, kui sellel maa-alal juhtub rentnik hooned üles ehitatud olema, või rentniku poolt ülesharitud uudismaad on, võõrandatakse § 2. p. 2. alusel vabadikukoha nimetuse all. Kommisjon võtab oma kõrge kaitse alla eraomaniku vastu mitte ainult väljarenditud talukoha piirides asuva vabadikurentniku, vaid igasugused eramaade kasutajad, selle peale vaatamata, kas eramaade kasutajad on rentnikud, või kasutatakse maad mingisugusel muul alusel, ja selle peale vaatamata, kas kasutajal on terve iseseisev talu või ainult üks osa viimasest kasutada. Seaduse eesmärk ja siht on ainult Vabariigi Valitsuse seletuskirjas ära tähendatud. Nimelt 9-dal leheküljel on öeldud, et seaduse siht on kindlustada väikemaa-pidajatele vabadikkudele väljaspool riigile ülevõetud maid eluasemeid, tähendab, korterkohti (Wohnungsheimstätten), ja võimaldada neile eluasemete põlist tarvitamist. See eesmärgi seletus ei klapi valitsuse seaduseelnõuga kokku, sest seal on hoopis teistest asjadest jutt, kui korterikohtadest vabadikkudele, sest ei räägita seal korteri- või eluasemekohtadest vabadikkudele, vaid maaharimise-kohtadest neile ja paljudele muudele. Põhiseaduse järgi on

nimelt maaharimise-koha ja eluasemekoha mõiste kaks eriasja. Nende eesmärkide täitmist, mida Vabariigi Valitsus nimetab, võimaldab väga hästi talumaade osaline tükeldamise seadus kaugelt suuremale osale neist vabadikkudest, kellest Vabariigi Valitsuse seletuskirjas juttu, kui aga vabadikul head tahtmist on oma käes kasutada olevate maade eraldamiseks vastavatel juhtumistel ostmise kaudu, sest ülemal tähendatud seadus, mille kevadel vastu võtsime, on neid nimetatud maade ostmise kohta monopolistide seisukohta asetanud, kus neil mingisugust võistlust ei ole. Meie võtsime kevadel seaduse vastu selles mõttes, et peremehed võivad neile, ja ainult neile, kes taludest osasid on rentinud, nende käes kasutada olevaid taluosasid müüa.

Maakommisjon on põhjuste seletamata kaugemale läinud kui valitsus ja käesoleva seaduse põhjal maasaajate hulka igasugused maakasutajad võtnud, nii siis ka tööstusettevõtjad ja ärimehed kui ka suvimajade omanikud — kellele kõigile üksikute taluperemeeste arvel hästi soodsad tingimised tehakse maa omandamiseks.

Talukohtade omanikud on tõepoolest nii mitmelegi soovijale hoonetealuseid ja hoonete ümbruse platsisid välja rentinud iseäranis enne Eesti iseseisvust. On vist alati platside ja maade rentijatega kirjalikud lepingud sõlmitud ja tihti peale mõnekümme aasta peale määratud. Need pikaajalised lepingud on taluomanikkudele õnnetuseks, sest kuldrublades rent makstakse Eestis maksvate seaduste järgi taluomanikkudele Eesti markades kõigest 1½-kordselt. Niisugust ülekohtust seisukorda on teised riigid juba ammu kõrvaldama hakanud, arvesse võttes raha väärtuse kolossaalset langemist pärast ilmasõda. Näiteks andis Saksa riik oma ajutise rendikaitse seaduse, Reichspachtchutzordnung, juba 9. juunil 1920. a. välja, mille põhjal kohe pärast seda ilmusid üksikute osariikide vastavad seadused. Mitte küll kõigis osariikides, sest sarnaste seaduste väljaandmine ei olnud kohustav, vaid olenes heast tahtmisest. Nende seaduste alusel asutati rendi-lepitusametid, kuhu nii rentnikud kui väljarentijad endisel ajal kokkulepitud rendisumma muutmise asjus pöörata võivad, et rendid vastavalt muutunud majanduslikkudele oludele teisiti normeeritaks. Need ametid, mis Saksamaal enamasti üksikkohtuniku eesistumisel töötavad, on väga palju õigluse jalule seadmiseks vahelokordades rendileandja ja rentniku vahel kaasa aidanud. Seesugune seisukoht oli ka meil koalitsiooni rühmadel maksev, kui Päts'i valitsus 1923. a. loodi, sest Päts'i valitsuse deklaratsioonis, mis kokkuleppe alusel kokku oli seatud, oli muuseas öeldud, et väärilist tasu tuleb võimaldada taluperemehele-rendileandjale

õiglase rendi näol, sest seadus peab õiglase olema nii ühe kui teise poole suhtes ja seaduses ei või kahesugust mõõdupuud olla.

Eluaseme või korterikohte on meil rohkel määral aastakümneteks välja renditud enne Eesti iseseisvust seltsimajade ja ühistegeliste asutuste alla, rätseppadele, kingseppadele, rauaseppadele, puuseppadele, pottseppadele, raudteeametnikkudele, tööliste, pagaritele, lihunikkudele, kaupmeestele, tööstusettevõtetele ja vabrikutööliste, nagu Kunda vabriku ümbruses, siis ka suvitajatele, niinimetatud „Ab-laagris“ elutsevatele, vähesel määral põllutööst ennast toitvatele ja inimestele ilma erilise kutseta, missuguseid ametlik valla kogukonna seadus nimetas „Samostojatelnoe neosedlõe tšschlenõ obstschestva“, see tähendab „iseseisvad mitte maaga varustatud inimesed“. Kõigil neil juhtumistel, kui ka paljudel juhtumistel, mis rendilepingute pikenduse seaduse läbi tingitud, kannatavad taluomanikud rängasti, nähes kuidas teised nende naha peal liugu lasevad. Käesolev seadus, mööda minnes sellest põhiseaduse lausest, et seaduse ees on kõik kodanikud üheõiguslikud, ja unustades, et omandusõigus annab ühe õiguse objekti kohta suurema õiguse kui keegi teine õiguse instituut, jätkab taluomaniku rõhumist ja tahab teda kestvaks teha, sest § 17-da viimane lõige jätab kõige ülekohtusema, omaniku suhtes, rendilepingu endisest ajast jõusse, kui maakasutaja seda heaks arwab nõuda. Nii et meil tuleb tähelepanu pöörata selle peale, kuidas välisriigid rentnikkude suhtes talitavad, ja mina tooksin kõigepealt andmed selle seadusandluse kohta, mida õieti kõige radikaalsemaks loetakse, see on Iiri seadusandluse kohta. Aga ma peaksin kohe ütleva, et meie oleme palju radikaalsemad ja sellepärast võiksid Iiri vastavad määrused meile vastuvõetavamad olla, kui käesolev seaduse projekt. Iiris püüti selle poole, et mõisate talude rentnikud saaksid omanikkudeks, ja et seda kätte saada, astuti seal samme selleks juba alates 1869. aastast ja suuremal määral alates 1881. a. Seal hakati rentnikke kindlustama, et neid just ilma põhjuseta ei võiks kohtadelt välja tõrjuda jne., ja viimaks võttis maad see põhimõte, et nad tuleksid omanikkudeks teha. Asi edenes kaunis hästi, aga siiski mitte just soovitava määral, ja rentnikkude omanikkudeks muutmise jäi soiku 1900. a.

Nimelt ei edenenu see asi soovitava määral sellepärast, et seal oli olemas palju lapimaid, maid, mis ei olnud krunti pandud. Aastal 1891. asutati eriametid raioonide jaoks, kus oli liiga tihedalt rahvast, nimelt selle ülesandega, et uue planeerimise läbi lapimaid kõrvaldada, ja seal kus vaja farmerid teise paika üle viia. Peale selle oli nende uute asutuste

ülesanne maaparandusi ette võtta ja kohti soodsatel tingimistel farmeritele müüa, isegi riigikassa kahjuga, nii et riigi ja kõikide kodanikkude arvel hakati rentnikke kindlale jalale seadma. 1903. aastal astusid maaomanikkude ja farmerite esitajad konventsiks kokku, kus uus seaduse projekt välja töötati, mis 3. jaanuaril 1903. a. seadusena vastu võeti. Uus seadus võimaldab omanikkudele paremat hinda ja selle juures ometi vähendab farmerite ostumaksu. Maaomanikud saavad paremat hinda selle tõttu, et riik müüjale preemiana 12% müügihinnast maksab, missugune preemia 1909. aasta redelisse seati, nimelt niimoodi, et preemia seda kõrgemale, kunni 18% tõuseb, mida madalam ostuhind, võrreldes kohtu poolt määratud rendiga. Aga ka farmeritele-rentnikkudele pakkus 1903. aasta seadus suuri soodustusi. Väljaostu protsenti muudeti 4 pealt $3\frac{3}{4}$ peale, missugust maksu tuleb $68\frac{1}{2}$ aasta jooksul maksta. Ostmine ise sünnib vabakokkuleppe põhjal. Aastamaks on 1881. aastal kohtu poolt määratud rendist 30—40% ja 1896. aastal kohtu poolt määratud rendist 10—30% madalam.

Soodustused mõlemate poolte jaoks olid ainult Inglismaa riigikassa kulul võimalikud.

Riigikassa ei kandnud ainult preemiaid 24 miljoni naelsterlingi suuruses summas, vaid ka administratsiooni kulud. Ta muretses $2\frac{3}{4}$ % laenu kaudu 100 miljoni naelsterlingi suuruses ostusummad ja võttis ka laenude, mis ajuti umbes 17% al pari seisid, kursivahed oma kanda. 1903. a. reformil oli täielik edu. Kunni ilmasõja alguni oli 379.000 rentnikku, 500.000 rentnikust omanikuks saanud, see on 75%, ning 81,8-miljonilise akri suurusest rendimaapinnast oli 11, 4 miljonit akrit, see on 61% rentnikkude omanduseks muutunud. See resultaat saavutati Inglise maksumaksja tasku arvel, sest maksumaksjad kinkisid Iiri talupoegadele osa nende maakohtadest. Keskmiselt tegi farmeri väljaostu maks, kui ta rendilepingu pealt ostulepingu peale üle läks, 27,5% vähem välja, kui aastarent ja sealjuures sai niisugune mõisaomanik, kelle mõisa peal palju võlgasid oli, rohkem väljaostu maksu, kui ta enne renti saanud oli. Ilmasõja lahtipuhkemisel jäi siiski reform poolleli, sest et Inglise laenu kursis 55% peale langesid. 1923. a. võetakse ostuoperatsioon jälle üles ning ostjatel tuleb nüüd juba 5% ja mitte enam $2\frac{3}{4}$ % maksta. Meie projektis on ette nähtud 3, siin on aga 5, selle hulgas $\frac{1}{2}$ % amortisatsiooniks. Lähemas tulevikus saavad kõik Iiri rentnikud omanikkudeks. Iiris on ka palju tillukesi kohakesi, Zvergwirtschaften. Iiri maareform on üks kõige suurepäralisematest, mis kunagi läbi viidud.

Tsheho-Slovaakias anti väikerentnikude kaitseseadusi välja aastate vahel 1919.—1924. aga seal need kaitseseadused ei puuduta neid, keda meil eramaade vabadikkudeks nimetatakse, vaid ülevõetud maa, — riigi ja kirikumaade tegelikkudel rentnikkudel, kui rendileping sealjuures 18 aastat vahet pidamata on kestnud, mitte nii nagu meil mõni aasta, on õigus maad omale omanduseks nõuda kohtu poolt määratava tasu eest 1913. aasta turuhindade alusel või jälle nõuda rendilepingu pikendamist kuue aasta peale. Omanduseks olev maa ei tohi seeläbi üle 8 hektaari tõusta. Nii omandatud maa tohib 10 aasta jooksul ainult maadeameti loaga võõrandatud saada. Neist luuakse nõندانimeetatud „Heimstätted“, mida ei tohi tükeldada, müüa ega võlgadega koormata. Ostuhind võib 10 osas 10 aasta jooksul tasutud saada. Teised väikerentnikud, kes riigi, kiriku ja ülevõetud maade peal ei asu, võivad rendilepingu pikendust kunni 4 aastani nõuda.

Ma teen ettepaneku, käesolev seaduseelnõu maakommisjoni tagasi anda. Selle seaduseelnõu ümbertöötamisel oleks tarvis silmas pidada põhimõtteid, mida juba osalt härra Laarman motiveeris, nimelt ei ole õige ja otstarbekohane, et linnarentnikke ja talumaadevabadikke viiakse ühe ja sama seaduse alla. Oleks soovitatav, et kiiremas korras mingisugune lahendamise viis leitaks vabadikkude- või popsideküsimumes ja see tuleks minu arvates eraldada linnarentnikkude küsimusest. Linnarentnikud on ajalooliselt enam-vähem ühist rada käinud rüütelmõisa rentnikkudega, osa linnarentnikkudest on mitte kauges minevikus olnud mõisnikud-rentnikud. Tallinnal on olemas kaks mõisat, mis hiljuti olid eraisikute rüütelmõisad. Need ei ole niisuguse iseloomuga, mida võiks nimetada „Patrimonialgut“.

Minule paistab, et vabadikkudeküsimumes lahendamiseks on palju teid olemas. Nagu ma juba toonitasin, on vabadikkude ja peremeeste vahekorid kunni viimase ajani hea olnud, ja püüdes selgeks teha, miks viimastel aastatel see vahekorid enam endine ei ole, võiksin andmed ette tuua, mis oleksid vastupidised nendele, mida härra Gustavson ette tõi, see on, et nimelt väga palju raharendi lepinguid olemas on, mis peaaegu kõik kirjalikud. Nende lepingute alusel saavad maaomanikud, kui nad varem ajal pika aja peale rublades sõlmitud, naeruväärt odavat renti, nimelt rubla asemel $1\frac{1}{2}$ marka. Neid andmeid, mida uuem põllumajanduse statistika ette toob, ei või praegu käsitada, iseäranis kui kinni peame seaduslikust vabadiku mõistest. Nagu juba mitmel korral tähendatud, on olukord niisuguseks kujunenud, et vabadikud, teada saades, missugune seadus kavatsusel, ei poolda vabakokkulepet, sest neil

on lootus maad kergemini kätte saada ja selle tõttu ei ole neil mingit tahtmist vabakokkulepet saavutada. Peale selle peaksime loobuma igaaastastest rendilepingu pikendamistest, vaid meie võiksime nende kohtade või maalapikeste suhtes, kus vabadikkudel oma hooned peal, seda teed käia, mille järgi näiteks Saksamaal käiakse. Nende kohtade suhtes võiks ka midagi Pacht-schutzordnungi taolist maksma panna ja sellega oleksid mõlemad pooled kaitstud. Meil on tihti räägitud, et vabadik on liiaks koormatud, kuid on juhtumisi, kus kurnatakse rendileandjaid isäranis kordadel, kui peremehele vähem maad on kui vabadikkudel. Tegelikult on olukord õieti nõnda, et vabadik on muutunud sel korral peremeheks ja peremees vaba-

dikuks. Kõige ette oleks vabakokkulepe, kui ta aga peaks halbu tagajärgi andma, siis võiks sarnaseid sammusid astuda, kui Lääne riikides. Minu ettepanek käib selle kohta, et seadus ei tuleks arutusele võtta eramaade suhtes, vaid tuleks kiires korras välja anda seadus linna-rentnikkude kohta. Muidugi loodan mina, et Vabariigi Valitsus ka eramaade osade rendivahekordade asjus ajakohase seaduseelnõu esitab. (Hüüded: Lõpetada!)

Juhataja **A. Rei**: Ettepanek on tehtud, koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 9.10 min. õhtul.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **A. Rei**.

Sekretäär **J. Holberg**.